

MOLEN Wereld

Wateringen (3):
- in het Westland
- in de Peel
- op de Veluwe

Molencontactdag 1999
van De Nederlandsche Molen

Uitgave:

De 'Molenwereld' is een uitgave van de Stichting Molenwereld
Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle
Tel/Fax: 079-5931303

Verschijsning:

elf maal per jaar, als regel op de eerste woensdag van de maand. Gedurende de maanden juli en augustus verschijnt één gecombineerd nummer

Uitgever:

dhr. M.G. Coops
De Schans 10-38 8231 KK Lelystad
Tel.: 0320-220397 / Fax: 0320-220763
E-mail adres: mgcoops@compuserve.com.

Eindredacteuren:

dhr. J.S. Bakker
Moerdijkstraat 37 2751 BE Moerkapelle,
Tel/fax 079-5931303
E-mail adres: jsbakker@cistron.nl
dhr. W.A. Roose
Vest 65 2801 VE Gouda
Tel. 0182-522041

Redactie & administratie:

Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle,
Tel./fax: +31 (0)79-5931303

Advertenties:

M.G. Coops
De Schans 10-38 8231 KK Lelystad
Tel.: 0320-220397 / Fax: 0320-220763
E-mail adres: mgcoops@compuserve.com.

J. Ottevanger
Molenviergang 2 2761 BK Zevenhuizen
Tel.: 0180-638180 / Fax: 0180-638179

Abonnementen:

Tel.: +31 (0)566-621086 / Fax: +31 (079)-5931303
Nederland f 97,50 per jaar (incl. 6% BTW)

(Leden van de Vereniging 'De Hollandsche Molen', het Gilde van Vrijwillige Molenaars en het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde betalen f 95,-)
België: 1850 Bfr per jaar (incl. 6% BTW)
Overige landen op aanvraag

De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan

Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd

De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig

Prijs losse nummers: in Nederland f 12,50; in België 250 Bfr (exclusief porto)

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van f 125,-
Op schenkingen en legaten aan de Stichting Molenwereld is artikel 24 lid 4 van de Successiewet van toepassing

Bankrelatie:

Voor Nederland: Postbank 4506935 / Rabobank 3750.30.867
Voor België: Postcheque 000-1746998-28

Kopij:

Zenden aan de redactie van de Molenwereld,
Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle

Lay-out en Druk:

Vis Offset, Alphen aan den Rijn

ISSN 1387-2974

© COPYRIGHT 1999 Stichting Molenwereld Moerkapelle
Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Inhoud

pagina

Molensactueel	3
Column: Het moderne motorleven (2 slot)	7
Wateringen (3): - in het Westland, - in de Peel, - op de Veluwe <i>J.S. Bakker</i>	8
Zoeker	15
Molencontactdag van De Hollandsche Molen <i>Willem Roose</i>	16
Forum, Wieksysteem Van Bussel	18
Papiermolen: Bladeren	19

Redactioneel

Met dit nummer begint de derde jaargang; we blijven de in 1997 ingeslagen weg volgen. Inmiddels zijn zowel sterke als zwakke punten in het blad en in de organisatie naar voren gekomen. Destijds is in 1997 gekozen voor een klein, maar slagvaardig team. Dat heeft niet alleen zijn waarde bewezen maar ook laten zien welke gevaren dat met zich mee brengt. Als in een dergelijk klein team een of meer mensen geheel of gedeeltelijk uitvallen, dan betekent dat niet alleen een taakverzwaring voor de anderen, maar in het ergste geval kan het zelfs de continuïteit van de stichting en/of het blad bedreigen. Om dit te voorkomen is besloten om het bestuur van de stichting uit te breiden en daarmee het draagvlak van het blad te verbreden. Tevens is besloten om de stichting en de organisatie van het blad bestuurlijk te scheiden, waardoor eveneens een betere garantie voor de continuïteit ontstaat. Het blad (redactie, administratie) blijft wel in de stichting vertegenwoordigd, maar het is niet meer zo dat blad en stichting samenvallen. Juist dit laatste hield een groot gevaar in zich: valt de een dan valt ook de ander. Door bestuur en blad organisatorisch te scheiden wordt dit voorkomen. Er is vanuit verschillende invalshoeken een aantal personen gevraagd toe te treden tot het bestuur van de Stichting Molenwereld en het doet ons deugd u een vijftal nieuwe bestuursleden voor te kunnen stellen, te weten de heren:

P.A. Groen, Molenstraat 27, 3417 HT Montfoort, tel. 0348-430347
Joh. Ottevanger, Molenviergang 2, 2761 BK Zevenhuizen, tel. 180-638180   *A.N. Peereboom, Kalverstraat 27, 1693 BR Wervershoof, tel. 228-583499*

S.J. Veerman, Neptunushof 28, 2931 XS Krimpen a/d Lek, tel. 0180-524509   *R. van Wetten, Benedenrijweg 521, 2987 VA Ridderkerk, tel. 180-411018*

De redactie/administratie blijft gevestigd aan Moerdijkstraat 39 in Moerkapelle. In het komende nummer hopen wij u nog meer informatie te verstrekken over taakverdeling enz. Wij zijn ervan overtuigd, dat het aldus versterkte team achter de *Molenwereld* zal bijdragen tot groei van het blad zowel in de breedte als in de diepte en dat op die manier de kennis over molens vergroot en het molenbehoud wordt gestimuleerd. Er is nog genoeg te doen.

Verder treft u bij dit nummer de nota plus een acceptgiroformulier voor de betaling van uw abonnementsgeld c.q. donatie over 2000 aan.

Afsluitdatum van de kopij voor het februarinummer van de *Molenwereld*:

7 januari 2000; kort nieuws (Molensactueel) mag een weekje later.

Bij de omslag voorzijde: De Maria-Antoinette in Zeilberg versiert tijdens de vergadering van de Vereniging van Nederlandse Particuliere Moleneigenaren op 24 juni 1993. Deze vergadering blijkt achteraf de eerste stap te zijn in de richting van de oplossing van een molenraadsel, waar in de afgelopen jaren al heel wat mensen zich mee bezig gehouden hebben. De oplossing van dit raadsel vindt u elders in dit nummer.

Bij de omslag achterzijde: Molen De Hoop in Elspeet: de oplossing van het Zeilbergse raadsel zorgde voor een even interessante toegift (foto N. v.d. Bos)

MOLENS ACTUEEL

Handtekeningen voor restauratie molen Bellingwolde

Het is droevig gesteld met de molen van Veldkamp in Bellingwolde en dat terwijl hij sinds 1956 gemeente-eigendom is. Er is dan ook van alles misgegaan. Tijdens een wind-

hoos is de balie losgeraakt en die kan zo naar beneden vallen. Het terrein rond de molen is afgezet om in zo'n situatie persoonlijke ongelukken te voorkomen. Verder is de gemetselde romp al tientallen jaren een zorgenkind met de gebruikelijke problemen. Voeg er het gevlucht bij en je komt op restauratiekosten die in de tonnen lopen.

De buurtbewoners zagen de gedwongen stilstand en het verval met lede ogen aan. Daardoor ontstond het actiecomité Behoud Veldkamps Meuln dat een petitie aan het gemeentebestuur overhandigde, ondertekend door niet minder dan 900 inwoners van Bellingwolde. De handtekeningen werden op 27 oktober aangeboden aan burgemeester Drenth van Bellingwedde. Deze verklaarde dat er volgend jaar met de restauratie zou worden begonnen.

De molen van Veldkamp is als stenen molen een bijzondere verschijning in het Groningse. Hij werd in 1855 gebouwd als korenen oliemolen. Het jaar erop kwam er een pelwerk bij en nog weer twee jaar later een zaagwerk; zodoende werden er niet minder dan vier bedrijven uitgeoefend in één molen! Helaas is hiervan maar weinig terug te vinden.

Molen De Vliet in Zuidwolde tot stilstand gedwongen

Begin oktober heeft de korenmolen De Vliet in het Drentse Zuidwolde, eigendom van molenaar Jan Wassens, voortopig voor het laatst gedraaid. Onder het malen brak een brok hekwerk af, dat over de schuur vloog en op een parkeerplaats gelukkig was de parkeerplaats leeg en speelden er geen kinderen, wat vaak het geval is. Het is dit jaar al voor de derde keer dat hekklatten braken. Het komt erop neer dat het kruis volledig opnieuw opgehekt moet worden. Met nog wat andere werkzaamheden komen de kosten neer op een bedrag van rond de ton. Het nu te vervangen hekwerk is aangebracht bij de grote restauratie van 1980/1981. De molen, de gewezen Zuidplasmolen 'I' tussen Moordrecht en Nieuwerkerk a/d IJssel is sinds de verplaatsing eigendom van de familie Wassens. H.J. Wassens kocht de 'I' met nog een binnenroe en een oud stuk roe dat bij molen 'K' lag voor 1000 gulden. De financiering voor het nu uit te voeren herstel is nog niet rond.

Informatie bestemd voor deze rubriek:
schriftelijk: Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303
telefonisch: W. Roose, tel. 0182-522041
E-mail adres: jsbakker@cistron.nl

Molen De Leeuw in Oude Molen bij Bathmen in de steigers (foto J. Groenwold).

Rompherstel molen De Leeuw in Oude Molen bij Bathmen

Op 18 september 1998 werd het startsein gegeven voor de tweede fase van de grote restauratie aan de korenmolen De Leeuw in Oude Molen (zie *Molenwereld* 1998-8-196). De molen leed aan de beruchte kwalen voor een stenen molen: vochtdoorslag en in het kielzog ervan verrotting van de koppen van de zolderbalken. Begin dit jaar zijn deze balkkoppen met kunsthars hersteld en eind 1999 stond de romp in de steigers voor herstel van het metselwerk, waarmee begin november werd begonnen. De romp wordt opnieuw gevoegd en slechte stukken metselwerk worden vervangen. Als dit karwei klaar is dan zal molenmaker Groot Wesseldijk het binnenwerk onder handen nemen en kan De Leeuw weer brullen.

De molen van Bellingwolde in juli 1976. De molenromp was toen met een witte coating behandeld om inwatering tegen te gaan. Aangezien dit weinig hielp herkeeg de molen in 1979 zijn uiterlijk met 'schoon metselwerk' weer (foto P. Grund).

Restauratie Concordia komt naderbij

Het Edeese raadslid Van Os (Gemeentebelangen) heeft in september via schriftelijke vragen bij het College van B&W aangevraagd op spoedig herstel van deze, in 1962 onttakelde molen bij het centrum van Ede. Eind 1998 werd het terrein met de molen aangekocht door projectontwikkelaar Tekton, die op het terrein woningen wil bouwen van maximaal drie woonlagen. Dit laatste in verband met de aanwezigheid van de molen. Dit jaar hebben de gemeente Ede en Tekton afgesproken dat de gemeente de molen zal proberen te restaureren en open te stellen voor het publiek. Uit de beantwoording van de vragen blijkt dat de gemeente in september de subsidieaanvraag voor herstel heeft ingediend. De kosten voor het herstel van de molen worden geraamd op een miljoen gulden, waarvan Ede acht tien procent zelf te moeten betalen.

Hopelijk houdt men bij de plannen rekening met het bijzondere karakter van het totale molencolplex, bestaande uit molen, woonhuis en gewezen stoommaaldrij. Maar bovenal verdient het de aanbeveling om de molen weer zijn oliewerk terug te geven; de stenen ervan liggen nog bij de molen. Bovendien zou Gelderland dan weer een windoliemolen binnen zijn grenzen hebben; een voor deze provincie sinds mensenheugenis uitgestorven molensoort. Een goed bouwhistorisch onderzoek zou ook zeker op zijn plaats zijn, al was het maar bij wijze van documentatie (zie ook *Molenwereld* 1998-7-148, 1999-4-77). Als alles volgens plan verloopt dan vindt de restauratie in het voorjaar van 2001 plaats.

De Hoop in Rha heeft zijn kap weer

De korenmolen in Rha, gemeente Steenderen, vormde jarenlang een crepeergeval onder de Gelderse molens. De molen was

buitengewoon vervallen en kijk op herstel was er niet. Min of meer prijsgegeven is een groot woord, maar het kwam er in feite wel op neer. In 1995 kocht het Amsterdamse echtpaar Hofman de molen van de laatste molenaars met de toepasselijke naam Windmüller. De Hofmannen lieten het er niet bij zitten en besloten om toch nog een kans te wagen, ook al hing er aan de restauratie een prijskaartje van 620.000 gulden; een enorm bedrag; zeker wanneer men bedenkt dat het om een betrekkelijk kleine molen gaat. De familie Hofman richtte een stichting op om de molen te behouden en gingen praten met de gemeente en andere overheden over subsidie etc. en ook Rha zelf met wijde omgeving werd gemobiliseerd. Dat wierp vruchten af en een jaar geleden, op 21 november 1998, werd met de restauratie begonnen (zie *Molenwereld* 1999-1-5). Dat bracht nog een aantal verrassende zaken aan het licht zoals de gehalveerde as (zie *Molenwereld* 1999-2-43, terwijl wonder boven wonder de waarschijnlijke herkomst van een roede achterhaald kon worden (zie *Molenwereld* 1999-3-68; 1999-4-91 en 1999-6-137).

Het plaatsen van de kap op molen De Hoop in Rha was een mistige aangelegenheid.

Inmiddels is het metselwerk van de romp hersteld en heeft molenmaker Vaags in zijn werkplaats in Aalten de nieuwe kap gemaakt. Op zaterdag 13 november, op een week na een jaar na de start van het herstel, is die kap op de romp gezet. Het ziet er weer keurig uit, maar van die as moet je nu uiteraard weten.

Balletje opgeworpen voor herbouw van de Darthuizer molen?

Enige tijd geleden hield de Utrechtse molenmaker en molenaar Jan Wilten een lezing voor de Historische Vereniging Leersum, de gemeente waar tot 1954 een prachtige standerdmolen stond van het Utrechts/Gelderse type, de Darthuizer Molen. De geschiedenis van deze molen gaat terug tot het jaar 1541, het jaar waarin de concessie voor de bouw verleend werd. De molen was laatstelijk eigendom van mevrouw C.H. Stratenus, geb. Jkvr. Pauw van Wieldrecht. De molen met de toepasselijke naam Oog in 't Zeil hoorde bij de riddershofstad Broekhuizen van de familie

De constructie van de vangbalk van de Rhase molen is evenmin alledaags (foto A. Nibbelink).

Reeds eerder kwamen in de molen van Rha bijzondere constructies aan het licht; toch was daarmee niet alles genoemd. De constructie van het penlager van de as is ook niet normaal (foto A. Nibbelink).

De Darthuizer Molen in optima forma.

Pauw van Wieldrecht. Tijdens een storm op 4 december 1954 waaide de molen om; niet alleen de storm, maar ook een rotte kruisplaat droeg ertoe bij. Tijdens die storm zijn trouwens nog veel meer molens in het ongerede geraakt. De Oog in 't Zeil was toen al buiten bedrijf, maar werd door de eigenaresse keurig onderhouden en er zou juist een restauratie plaats vinden.

Tijdens zijn zoektocht naar sporen van de molen vond Wilten in 1976 nog onderdelen terug en dankzij die slaagde hij erin om een reconstructietekening te maken. De bakstenen teerlingen waarop de molen gestaan had waren toen zelfs nog aanwezig, al zijn ze nu verdwenen.

Na de restauratie van de schaapskooi in Leersum had de Stichting Oud Leersum er wel oren naar om de molen te reconstrueren. De familie Stratenus, die nog steeds eigenaar was van de molenplaats, zag het toen niet zitten, al is dankzij de inspanningen van Wilten een betrouwbare reconstructie heel goed mogelijk.

Natuurlijk kwam tijdens de vergadering in hotel Vogelesang een eventuele reconstructie ter sprake. Wilten wees op de kosten en de afhankelijkheid van de medewerking van de grondeigenaar.

Aan de andere kant bleek het mogelijk om in de afgelopen tien, twintig jaar om een behoorlijk aantal standerdmolens te reconstrueren, molens die soms al eeuwen verdwenen waren: Leiden, Brielle, en in Heusden zelfs niet minder dan drie stuks. Daar komt bij dat de standerdmolen van het type als in Leersum met een lantaantje gezocht moeten worden. In de provincie Utrecht is er niet een meer, in Gelderland een enkeling. Als in Leersum alle neuzen dezelfde kant op gaan staan, als molens op de wind; wie weet...

Overeenkomst over verplaatsing wipwatermolen Oudegein

Eind oktober was de zaak rond: de wipmo-

len wordt definitief verplaatst naar park Oudegein, aan de zuidkant van de kinderboerderij. Uiterlijk op 1 december moest er gestart worden met de grondwerkzaamheden op die plek. De verplaatsing van de molen kost in totaal 410.000 gulden. Hier van heeft de Stichting Verplaatsing Wipwatermolen 160.000 gulden verzameld. De provincie Utrecht en de gemeente Nieuwegein hebben elk 125.000 gulden beschikbaar gesteld. De gemeente geeft nog eens 150.000 gulden uit om de molen straks ook in bedrijf te krijgen. **Gemeente Nieuwegein.**

Nieuwe functie De Vrienschap in Veenendaal ontmoet kritiek

Op 19 december 1995 stelde prins Claus molen De Vrienschap in Veenendaal officieel in bedrijf. De restauratie van de molen was een huzarenstukje, want voor de restauratie was het niet meer dan een kale, onttakelde romp in het mengvoederbedrijf van molenaar van Eden. De molen draait en maalt niet alleen, maar heeft ook een educatieve en museale functie. Het gemeentebestuur Van Veenendaal wil nu een miljoen gulden beschikbaar stellen voor de dagopvang voor acht verstandelijk gehandicapten van de Stichting Heimerstein. Het aangebouwde pakhuis bij de molen wordt daartoe verdeeld in twee delen: een deel voor de museale en educatieve functie en een deel voor de dagopvang.

Molenaar van Eden is niet te spreken over het voorstel: de af te stane ruimte kan niet gemist worden in het huidige gebruik van de molen; met name voor wat betreft de ontvangst van groepen en schoolklassen.

Jubileumboek Vereniging De Zaanse Molen

In 2000 viert de Vereniging De Zaanse Molen haar 75-jarig bestaan. Ter gelegenheid hiervan geeft De Zaanse Molen een jubileumboek uit onder de titel: *De Zaanse Molen, vijftig jaar behoud van industrieel erfgoed*. Het boek verschijnt op 17 maart 2000 in een omvang van circa 96 pagina's op een formaat van 22 bij 28 cm. Het telt ongeveer 120 afbeeldingen en de verkoopprijs bedraagt f 39.50. De teksten zijn van Ron Couwenhoven. Voor nadere informatie en bestellingen: Vereniging De Zaanse Molen, Postbus 3, 1540 AA Koog a/d Zaan, tel. 075-6215148, fax 075-6570308.

Benefietconcert voor De Wieringer Molens

Op 2 oktober is er in hotel De Harmonie in Hippolytushoef voor de derde maal een benefietconcert gehouden voor de Vereniging De Wieringer Molens. De artiesten, de Wieringer Blaaskapel, de Wall Brothers en Dirk Bak traden belangeloos op zodat de opbrengst geheel ten goede kan komen aan de beide molens die de stichting

onder haar beheer heeft, te weten in Hippolytushoef en Den Oever. Aan beide molens is veel gedaan, maar er moet nog veel gedaan worden ook. Zo moet het rietdek van De Onderneming in Hippolytushoef nog vervangen worden, terwijl de veldmuren ook onderhanden genomen moeten worden. Op 5 november heeft molenmaker Vaags uit Aalten de stenen van de molen De Onderneming in Hippolytushoef afgemaakt, en 's middags werd er proefgemalen. Volgens enkele buurtbewoners een bijzonder moment omdat volgens hen de molen vanaf vlak na de oorlog niet meer had gemalen. Bij De Hoop in Den Oever moet het binnenwerk compleet in orde worden gemaakt om weer van een maalvaardige molen te kunnen spreken. De Vereniging De Wieringer Molens is actief en steekt ook letterlijk de handen uit de mouwen. Het deel vrijwilligerswerk in het daadwerkelijk herstel van beide molens is buitengewoon groot te noemen.

De Onderneming in Hippolytushoef in restauratie; juist voor het weer plaatsen van de kap.

Nieuwe roeden voor de Westermolen bij Nieuwe Niedorp

De molenmakers Jan Poland & Zn hebben op 9 september nieuwe roeden gestoken in de Westermolen van de Oosterpolder onder Winkel en Nieuwe Niedorp. De oude roeden (Wat is oud? ze dateerden uit 1976) begonnen te scheuren, zowel horizontaal als verticaal. Willem Duineveld heeft inmiddels het hekwerk en de fokken aangebracht. Duineveld onderhoudt alles zes de watermolens van het waterschap Groot-Geestmerambacht. Dit waterschap houdt zijn molens in goede staat. Ze zijn in tijd van nood altijd inzetbaar. **M. Borst.**

Restauratie van De Traanroeier op Texel

Molenmaker Vaags heeft begin november bij deze molen twee nieuwe koppel kunststenen (flint) gelegd. Tevens werden de bijbehorende steenrondsels en steenspillen gemaakt, welke eind november werden gesteld waarna er kon worden proefgemalen.

De eigenlijke restauratie van deze molen wordt uitgevoerd door molenmaker J.K. Poland uit Broek op Langedijk. Vaags legt alleen de stenen en heeft de neusremkleppen in de Dekkerwieken gerepareerd.

Molenstichting voor de gemeente Korendijk?

In 1997 stelde de gemeente Korendijk een krediet van 116.000 vast van 116.000 gulden voor restauratiewerkzaamheden aan de Windlust in Goudswaard. In 1998 bleek er nog voor 65.000 gulden aanvullend werk noodzakelijk. Half oktober van dit jaar ging de gemeenteraad van Korendijk hiermee akkoord. Bij die gelegenheid deelde wethouder Molendijk mee, dat het College overweegt om de drie molens van de gemeente onder te brengen in een speciale stichting. Dat zou niet verkeerd zijn, maar het verdient wellicht ook de aanbeveling om verder te kijken in de richting van een molenstichting voor de hele Hoeksche Waard, hetgeen vrij eenvoudig kan door een aanpassing van de Molenstichting van de gemeente Binnenmaas, die al het leeuwendeel van de molens op het eiland onder haar hoede heeft. Op langere termijn kan men zelfs denken aan één molenstichting voor de Zuid-Hollandse eilanden, waardoor een potentieel sterke stichting in een molengeografisch samenhangend gebied als in de Alblasserwaard/Vijfheerenlanden of Rijnland zou ontstaan.

Bezwaar tegen bouwen bij De Valk in Leiden ongegrond verklaard

Een projectontwikkelaar wil een appartementengebouw neerzetten op de hoek van het Stationsplein en het Schuttersveld in Leiden, zo'n 250 meter ten noordwesten van de bekende molen De Valk. Aangezien de te bouwen flat niet paste in de richtlijnen voor een goede molenbiotoop tekende de biotoopwachter bezwaar aan tegen de bouw. Het gemeentebestuur van Leiden liet de klacht onderzoeken en kwam tot de conclusie dat van windvermindering geen sprake is, zij het wel van toenemende turbulentie met als resultaat dat het bezwaar ongegrond is verklaard.

Herbouw afgebrande molen Zemeltpolder beslist nog niet zeker

De herbouw van de op 4 november afgebrande molen is allesbehalve zeker. Aan die herbouw zitten een paar forse haken

en ogen. Allereerst is de plaats voor de molen vanwege de aanwezige windbelemmering niet gunstig. Verder keert de verzekering maximaal 50.000 gulden uit. Reconstructie van de molen vergt een bedrag dat ongeveer twintig keer zo groot is. Met de verzekering was dus iets niet in orde... Inwoners van Lisse willen de molen wel terug en dan ook nog op zijn oude plaats aan de Ringsloot bij de Eerste Poellaan. Wethouder Prins hoopt dat men de hand kan leggen op een molen die elders in de weg staat. Die kans is niet groot en bovendien zal de medewerking niet geweldig zijn om een molen in een dergelijke 'molenvijandige' omgeving te plaatsen. Het komt er dus op neer dat dat Lisse zelf het gelach betaalt voor de onderverzekering, in klinkende munt of figuurlijk.

Biotoopproblemen rond De Lelie in Puttershoek

Biotoopproblemen hier, biotoopproblemen daar, biotoopproblemen overal. Daar lijkt het veel op. In Puttershoek wil de gemeente huizen bouwen aan de oostkant van het dorp in het nieuwbouwproject Zijdewind achter de Molendijk. De provincie Zuid-Holland is niet met het plan akkoord gegaan omdat de bebouwing te dicht bij de korenmolens De Lelie komt. Bovendien vindt de provincie een woontoren van 23 meter niet acceptabel. De gemeente bestrijdt de omvang van de windbelemmering. Die is alleen uit noordelijke richting en speelt niet zo'n grote rol, terwijl de molen bovendien geen economische functie meer heeft. Toch wil de gemeente het bouwplan aanpassen aan de verlangens van de provincie, waardoor al een vertraging van vier maanden ontstaat.

Reünie oud-molenaars en -medewerkers van De Vrijheid

Precies 25 jaar na de officiële ingebruikstelling van molen De Vrijheid als bakkersmolen, kwamen op 5 november de molenaars, vrijwilligers en bestuursleden van het eerste uur in Schiedam bijeen in museummolen De Nieuwe Palmboom, waar het wel en wee van 25 jaar molenbedrijf De Vrijheid in een expositie is vastgelegd. Oud-wethouder Bolmers heeft het ontluikende molenbewustzijn in Schiedam mogen meemaken, zo zei hij in zijn openingspeech. In 1971 werd molen De Vrijheid aangekocht door de gemeente. Een groep molenthousiastelingen was op dat moment druk bezig om de toen nog vier resterende vier molens voor Schiedam en het nageslacht te behouden. Mede dankzij de samenwerking met de Echte Bakkers-organisatie ging op 5 november 1974 molen De Vrijheid na een uitgebreide restauratie een nieuwe levensfase in als bakkersmolen. 'Door het enthousiasme en het doorzettingsvermogen van de hier aanwezige molenfanaten heeft Schiedam nu zelfs weer vijf prachtige molens. En nog steeds doet het me wat als ik in Schiedam

Zo stond De Vrijheid er voor 1974 jaren bij, in afwachting van restauratie.

aan kom rijden en ze zie draaien! Molen De Noord was de eerste Schiedamse molen die weer draaide en daar zijn door molenaar Fré Kodde de eerste van de nieuwe generatie molenaars opgeleid. De huidige Schiedamse molenaars Leendert Sprong en Frans Kroon waren bij deze eerste lichte. Later, toen De Vrijheid als eerste korenmolens in Nederland opnieuw in bedrijf kwam, volgden onder anderen nog Marcel Koop, Rolf Wassens, John van Ham en Cees Notenboom die nu een eigen molen elders in het land bemanen. Door de Schiedamse aanpak werd de bakermat gelegd voor een opnieuw florerend landelijk molenaarsbestand. De bij de reünie vertoonde diaserie en film over De Vrijheid lieten het allemaal zien: de 'broekies' van molenaars-in-spe en de hopen duivenpoep en puin die allemaal eerst in de molens geruimd moesten worden, lang voordat ze de indrukwekkende para-depaarden werden die ze nu zijn. **Stichting De Schiedamse Molens.**

Ophef over 'ELECTRISCHE GRAANMALERIJ' in Vlaardingen

In Vlaardingen heeft de plaatselijke historicus Matthijs Struijs aan de bel getrokken over het eigenmachtig (weer) aanbrengen van het opschrift 'ELECTRISCHE GRAANMALERIJ' op het pand Markt 48; een initiatief van Vlaardinger Peter de Jong alias Har. Pekel ing. Die zich beijvert om oude opschriften en reclames op gevels weer te herstellen. Men zou verwachten dat een historicus als Struijs dit toejuicht, maar dat is niet het geval. Struijs vindt dat dit bij een rijksmonument, want dat is het pand, niet zomaar kan zonder formele toestemming. Bovendien zijn de luiken van het pakhuis verdwenen.

Restauratie Steekter Molen fors duurder

Begin 1997 werd de Steekter Wip in de gemeente Alphen a/d Rijn stilgezet wegens een slecht windpeluw. Onderzoek leerde, dat er meer aan de hand was. Zo diende ook het gevluht vernieuwd te worden. De kosten van de restauratie werden toen geraamd op 375.000 gulden. Nu, bijna drie jaar verder, blijkt dat toch te krap te zijn: men schat de kosten nu op 560.000 gulden. Het waterschap Wilck en Wiericke, de opvolger van het waterschap De Gouwelanden heeft het plan om de molen, na de door Verbij uit te voeren restauratie, in 2001 over te dragen aan de Rijnlandse Molenstichting.

Alarmklok voor de Zeeuwse molens in provinciale staten

Tijdens de begrotingsbehandeling in de Zeeuwse Staten vroeg de fractie van Groen Links/Delta anders bij monde van fractievoorzitter Van Kollem aandacht voor de alarmerende situatie van de Zeeuwse molens. Aan de helft van de Zeeuwse molens moet veel tot zeer veel gebeuren. Volgens de vereniging De Zeeuwse Molen moet er aan twaalf molens voor 15.000 tot 50.000 gulden hersteld worden, voor nog eens twaalf molens gaat het om 50.000 tot 250.000 gulden en voor nog twaalf molens om bedragen van meer dan 250.000 gulden; uiteraard per molen. De Zeeuwse Molen noemt Noord-Beveland zelfs een rampgebied: drie van de vijf beschermde molens staan er onttakeld bij. Gedeputeerde De Kok beloofde de zaak te bekijken, maar veel hoop gaf hij niet. Het provinciale monumentenbeleid legt het zwaartepunt bij onderhoud; restauratie is een zaak van rijk en gemeenten plus uiter-

De Steekter Wip bij Alphen aan den Rijn in de zeilen, nog voor de verdekking in 1939.

De korenmolen van Sint Laurens, in 1974 nog in gebruik als maalderij.

aard de eigenaren. Men vraagt zich wel af of het Zeeuwse provinciebestuur weet hoe bijzonder de situatie met de molens in Zeeland is. Het is in zijn soort een uniek molengebied; we hopen, zoals al eerder toegezegd, daar binnen niet al te lange tijd nog eens uitvoerig op terug te kunnen komen.

Verplaatsing van De Oude Molen in Kruieningen

Op maandag 1 november werd er een hoorzitting gehouden in verband met de bouw van een woonwijkje bij de molen aan de Slagveldstraat. De te bouwen huizen nemen de molen nog meer wind uit de zeilen, zodat besloten is om hem te verplaatsen naar een perceel grond van de gemeente bij de kruising Slagveldstraat-Sluisweg, niet ver van de plaats waar de molen nu staat. Tijdens de hoorzitting brachten een drietal eigenaren van huizen tegenover de molen bezwaren in. Zij twijfelden aan het verhaal over de windbehoefte en willen de molen niet missen. Bovendien menen zij dat door het vertrek van de molen het uitzicht in hun nadeel verandert waardoor hun huizen in waarde dalen. Een delegatie van de Vereniging De Zeeuwse Molen brak tijdens diezelfde hoorzitting juist een lans voor een verantwoorde verplaatsing van de molen.

Toch nog hoop voor De Hoop in Sint Laurens

Begin dit jaar dreigde de romp van de op 30 december 1943 uitgebrande korenmolen De Hoop in Sint Laurens, gemeente Middelburg, gesloopt te worden (zie *Molenwereld* 1999-4-80). De wijkvereniging Sint Laurens protesteerde en ook de Vereniging De Zeeuwse Molen trok aan de bel. Onlangs hield men in Middelburg het stadsvernieuwingsfonds tegen het licht. Daar-

door kwam er ruim anderhalf miljoen gulden vrij. Het gemeentebestuur van Middelburg wil hiervan twee ton reserveren voor de aankoop van de molen in Sint Laurens en de conservering ervan. Het doorgaan ervan hangt af van de goedkeuring van de gemeenteraad en de medewerking van de eigenaar. Het heeft er dus veel van weg alsof de loffuities aan het gemeentebestuur van Middelburg in het vorige nummer voortgezet kunnen worden. En, om oud-medewerker Van Lambalgen van *De Molenaar* nog eens te citeren: 'zolang er een romp is is er nog hoop'; in Sint Laurens zowel letterlijk als figuurlijk.

Drie oplossingen voor de molen De Volksvriend in Gemert

De gemeente Gemert-Bakel heeft drie redingsplannen ontwikkeld voor de molen De Volksvriend van Van Roy in Gemert die sinds 1985 zonder wieken staat:

1. De gemeente neemt de molen over in eigendom en beheer;
2. De gemeente neemt de molen over in combinatie met particuliere exploitatie.
3. De molen blijft van Van Roy, die in de molen en op de plaats van de belf een woning maakt, terwijl onderhoud en exploitatie ten laste van de gemeente komen.

Wel wordt in alle drie de gevallen de molen verplaatst naar de Breukrand in Gemert omdat De Volksvriend ter plaatse niet gehandhaafd kan blijven in verband met bedrijfsuitbreiding van Van Roy. Met verplaatsing en restauratie is naar schatting 929.875 gulden gemeoid.

De RDMZ heeft laten weten dat de molen alleen voor een rijkssubsidie in aanmerking komt van 385.000 gulden als de molen verplaatst wordt en restauratie geen afbreuk doet aan de authenticiteit van de molen. Verder heeft zich bij de gemeente een particulier gemeld die ook in de molen wil wonen.

De sinds jaren onttakeld staande Volksvriend in Gemert; desondanks een der Brabantse korenmolens die het langst beroepsmatig in bedrijf bleven.

Het is te hopen, dat de RDMZ voet bij stuk houdt; niet alleen ten aanzien van de subsidiëring, maar ook ten aanzien van de restauratievergunning. Zo langzamerhand kunnen we wel gaan spreken van de Brabantse ziekte: het verbouwen van molens en goede molenrompen tot woningen en of horeca-voorzieningen (Esch, Gemonde, Riel).

Restauratie van De Grenswachter in Luyksgestel begonnen

Op 13 oktober is molenmaker Coppes uit Bergharen begonnen met een grote restauratie van molen De Grenswachter in Luyksgestel. De toestand van de molen was veel slechter dan aan de buitenkant was te zien. Ook hier wreekt zich de stenenmolenziekte: vochtdoorslag. De molen wordt daarom helemaal opnieuw gevoegd. Dan is er het nodige werk aan het gevluht. Het gaande werk moet voor een groot deel vernieuwd worden: het bovenwiel, alias, zoals ze in Brabant zeggen, aswiel; het spoorwiel, de luitafel en de koning. Al met al is er, naar verwachting, negen maanden werk aan De Grenswachter.

Gaat De Assumburg in Nieuw-Vossemeer weer echt malen?

De Stichting Vrienden Vosmeerse Molens heeft in oktober bij de gemeente Steenberghe het maalvaardig maken van de molen Assumburg in Nieuw-Vossemeer aan de orde gesteld. Deze molen, een van de vele Zaanse molens die de weg naar Brabant gevonden heeft, kan wel draaien, maar malen is er niet bij. Dit is voor een deel ook toe te schrijven aan de bestemming van de molen als nationaal molmuseum. Dit museum wordt grotendeels gevormd door een collectie molenmodellen. Malen geeft stof en stof en miniatuurmodellen zijn gezwoeren vijanden. De molenmodellen zouden dus het veld moeten ruimen. Aanvankelijk wilde men de collectie verspreiden over openbare gebouwen in Steenberghe of ze overbrengen naar een andere molen in het land. Dat betreft men toch eigenlijk ook en daarom meent men de zaak op te kunnen lossen door een andere opstelling en met afdekken tijdens het malen. Met het daadwerkelijk maalvaardig maken van de molen is naar raming een bedrag van 18.000 gulden gemoed.

Biotoopzorgen bij de standaardmolen van Rosmalen

De standaardmolen van Rosmalen is een van de vele molens die de biotoopproblemen is ingegroeid. Toenemende bebouwing en beplanting hebben er voor gezorgd dat de molen meer en meer last heeft gekregen met windbelemmering en dat terwijl de molen zelf de laatste jaren *pico bello* in orde is gemaakt. Vrijwillig molenaar René Vogels heeft meerdere malen bij de gemeente aan de bel getrokken en

De standaardmolen van Rosmalen tijdens de restauratie van 1995-1996, die hem wel nieuwe kracht, maar geen wind gaf (foto J.L.J. Tersteeg).

opeenvolgende wethouders beloofden actie, maar het resultaat was tot nog toe niet om over naar huis te schrijven. De molenbiotoop is en blijft in zijn algemeenheid een moeizame aangelegenheid en daar weet men bij de molen van Rosmalen ook van.

BTW-problemen rond molen Woudrichem

De BTW-betaling bij molenrestauraties en zelfs -reconstructies heeft al veel tongen en pennen in beweging gebracht. Het gaat vaak om heel grote bedragen, zeker wanneer men bedenkt dat de economisch opbrengst van de molen voor zijn eigenaar zeer gering is. Thans speelt deze kwestie sterk in Woudrichem, waar een energieke stichting erin slaagde om de in de oorlog opgeblazen molen *Nooit Gedagt* te herbouwen. Aanvankelijk viel Woudrichem fiscaal onder Dordrecht. De Dordtse belastingdienst was bereid de BTW over de bouwkosten terug te geven mits de molen als bedrijf werd aangemerkt. Dit geschiedde via een statutenwijziging, het toekennen van een BTW-nummer en inschrijving bij de Kamer van Koophandel. Het leek allemaal keurig geregeld totdat Woudrichem fiscaal overging van Dordrecht naar Breda. Daar wilde men de molen niet als bedrijf beschouwen en moest er betaald worden. Via de rechtbank van Breda vordert men nu een bedrag van 185.000 gulden, terwijl in Woudrichem wacht op een nadere uitspraak in het BTW-geschil. De Stichting *Nooit Gedagt*, die eigenaar is van de molen, heeft goede hoop op een voor de stichting gunstige uitslag, gelet op uitspraken elders in den lande. Ondanks alle perikelen maakt de *Nooit Gedagt* rustig voort en wordt er ook verder aan de molen gewerkt. Zo krijgt hij een nieuwe pleisterlaag aan de buitenzijde in verband met vochtdoorslag.

Negatief oordeel staatssecretaris over behoud meelfabriek Echt

Staatssecretaris Van der Ploeg vindt de meelfabriek van Van de Venne in Echt (zie *Molenwereld* 1999-10-201) te zeer aangetaast om die fabriek op te lijsten als Rijksmonument. Weliswaar is het exterieur nog vrij gaaf, maar inwendig herinnert vrijwel niets aan de oorspronkelijke inrichting. Het ziet er dus naar uit dat de meelfabriek binnenkort toch gesloopt wordt voor het centrumplan van Echt. Hooguit zal een argeloze waarnemer zich dan afvragen hoe het dan met het interieur van meelfabriek De Sleutels in Leiden zit (zie *Molenwereld* 1999-6-128; 1999-9-181).

Van Tienhovenmolen wordt expositieruimte

De Van Tienhovenmolen, zo genoemd naar de oprichter van de Vereniging De Hollandsche Molen, in Wolfshuis-Bemelen, gemeente Margraten, zal na de hopelijk binnenkort te beginnen restauratie worden ingericht als expositieruimte door de Stichting Limburgs Landschap, de eigenaar van de molen. De expositie zal gewijd zijn aan de flora en de fauna van het Plateau van Margraten. De Stichting zal ook een molenaar aanstellen die tevens belast zal worden met de opleiding van vrijwillige molenaars. De molen is buitengewoon fraai gelegen en de molen zal goed draaiend zeker een lust voor het oog zijn. Wel vraagt de biotoop in de directe omgeving van de molen aandacht.

In 't kort:

- In september heeft molenmaker Jellema uit Biraard bij de Adam in **Delfzijl** de 'burgemeester en wethouders' vervangen, evenals vijf boventafelementstukken. Het bovenwiel is hersteld, met name in de velg zaten slechte stukken. Tevens is de stelling opnieuw geschilderd. De gemeente wil de

De Van Tienhovenmolen in Wolfshuis-Bemelen, het groen zal, wanneer er niet ingegrepen wordt, de molen zeker verstikken.

De metselaar (Aann.bedrijf Nijland te Linteloo) aan het werk aan de Sevink Mölle te Meddo (foto W. Vaags).

molen in de toekomst weer maalvaardig maken. Daarvoor is men nog op zoek naar een koppel stenen.

- Molen Aeolus in **Farmsum** (gemeente Delfzijl) is in september ook onder handen genomen door molenmaker Jellema. De staart, schoren, spruiten, voor en achterkeuvels zijn geschilderd. Ook zijn de stormschilden vervangen en is een scheur in de windpeluw gedicht. In het voorjaar heft Jellema het spoorwiel ook al vijf centimeter omhoog gebracht omdat dit begon aan de lopen.

- In het restauratiebudget voor de gemeente Nijefurd is voor de Ybema's molen bij **Workum**, een kleine watermolen die sinds enige jaren zonder wieken staat, voor het jaar 2004 10.000 gulden vastgelegd.

- Het Prins Bernhardfonds heeft 23.000 gulden beschikbaar gesteld voor de restauratie van de korenmolen De Hoop in **Wachstum**. In de financiering zit nu nog een gat van 84.000 gulden.

- In de werkplaats van de molenmaker is de kap voor de molen Oosterhoek bij **Gorsseel** gereed of bijna gereed. De as is de oude as van De Kroon uit Arnhem.

- De gemeente **Wageningen** heeft voor het provinciaal restauratie uitvoeringsprogramma 2000-2005 een bedrag van 40.000 gulden genoemd voor herstel van het binnenwerk van De Vlijt.

Het herstel aan het metselwerk van de "Sevinkmolen" te **Meddo**, gemeente Winterswijk is gereed of vrijwel gereed.

- De Stichting tot Instandhouding van Molens in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden heeft op 17 november de restauratie van de Kooiwijkse Molen in **Oud-Alblas** aanbesteed en twee dagen later die van de Achtkante Molen van **Streefkerk**. Verder worden de plannen afgerond voor het herstel van de op 1 november 1997 door brand zwaar beschadigde Vlietmolen in **Lexmond**.

- De molen De Vlieger in **Voorburg** heeft enige tijd stilgestaan wegens een slechte roe. Begin november is er een nieuwe gestoken, waarna de molen weer maalvaar-

dig is gemaakt. Het was een meevaller, dat de nieuwe roe betaald kon worden met geld dat overgeschoten was van het bedrag dat gereserveerd was voor het herstel van het rietdek afgelopen zomer.

- De gemeente Nieuwkoop wil dat de wipmolen van het waterschap Westveen bij **Woerdens Verlaat** wordt opgenomen in het restauratieprogramma van de provincie Zuid-Holland. Er is zo'n 60.000 gulden nodig om de molen recht te zetten.

- Gedeputeerde Staten van Zeeland hebben half november in het kader van een 5B-subsidie voor plattelandsontwikkeling van de Europese Unie 48.000 gulden bestemd voor de restauratie van de molen van **Nieuwvliet**.

- De romp van de Johanna in **Huybergen**, eigendom van de gemeente Woensdrecht, is onlangs opnieuw gevoegd. Hiermee was een bedrag van een ton en twee maanden tijd gemoeid.

- Op 8 november werd officieel een begin gemaakt met de restauratie van de standerdmolen van **Beegden**. Burgemeester Van Soest tilde met een kraan de kast van de stander af. Met de restauratie is een bedrag van 325.000 gulden gemoeid. Het is de bedoeling dat de standerdmolen in mei 2000 klaar is.

- Het gat in de kademuur langs de Geul in **Valkenburg** is door het waterschap Roer en Overmaas provisorisch gerepareerd. Definitief herstel volgt pas na een uitspraak van de rechter over het geschil met moleneigenaar Plantaz van De Oude Molen (zie *Molenwereld* 1999-11-223).

Tentoonstellingen

31 augustus 199 t/m januari 2000 Foto-expositie 25 jaar molenbedrijf molen De Vrijheid in museummolen De Nieuwe Palmboom in Schiedam.

Vanaf 11 september 'Nieuwerkerk molen-dorp' in Oudheidkamer Nieuwerkerk a/d IJssel

De standerdmolen van Beegden voor het begin van de restauratie.

Het moderne molenleven

Het moderne Motorleven

(deel 2 slot) (voorheen Het Moderne Molenleven)

...aan ordinaire onthoudingsverschijnselen. Het meest tastbare bewijs hiervan ondervond ik zaterdag twee weken geleden, toen ik naar mijn draaiende 'buurmolen' moest. Toen ik bijna een uur vanaf het moleneff naar boven had staan kijken, hield ik daar een flinke nekkramp aan over. Gelukkig mocht ik afgelopen zaterdag (zelf) gaan proberen om een korenmolen - voor het eerst in 30 jaar - weer aan het malen te krijgen. Leuk, daar leeft eens mens van op!

Ondertussen is het hier maar akelig stil, maar dat is dan in ieder geval goed voor het milieu. Zoals waarschijnlijk bekend, is mijn aanvraag voor een zgn. 'Wet Milieubeheervergunning' in volle gang. Ik had het u beloofd, dus laat ik u hierbij genieten van een 'fijn gesprek' hier ten gemeentehuize:

'Door metingen hebben wij vastgesteld dat u bij harde wind, door het klappen van de wieken, het toegelaten geluidsniveau met 4 dB overschrijdt'.

'Tjonge-jonge...'

'Kunt u maatregelen nemen om deze overlast te verminderen?'. 'Ja, ik stel voor om opgevoerde brommers en de jaarlijkse kermis voortaan te weigeren uit de binnenstad; dat scheelt een heleboel geluidsoverlast en zo kan ik weer jarenlang onbekommerd klappen'.

'Ehh, tsje, daar zit wat in...'. 'Waarom mag ik trouwens niet meer boven windkracht acht draaien?; Heeft u verstand van molens?'

'Nee, eigenlijk niet...'

'Dat dacht ik al. En waarom mag ik plotseling niet meer tot 23, maar tot 21 uur doordraaien? Zeker ook slecht voor het milieu?'

'Nou, tjsa, die draaiende wieken veroorzaken natuurlijk wel geluid...'

'...en dat ik bij zuiden wind (biologische!) producten moet verkopen in de stank van een grote chemische fabriek die 24 uur per dag doorgaat, dat mag natuurlijk wel voor het milieu?'

'We hebben begrip voor uw situatie, maar dat mag wel, tjsa...'

Ik ben benieuwd hoe dit gaat aflopen. Bij gebrek aan een draaiende molen, heeft mijn buurman TUCM (The Unstoppable Complaining Machine) gelukkig weer een ander verzetje gevonden: Alles en iedereen in de buurt van de molen wordt nu dagelijks minitueus gefotografeerd, tot naar beneden waaiende schaaferullen toe! Ik kan er nog steeds om lachen, maar ik begin het beu te raken. Vandaar het volgende voorstel.

Op het moment dat u dit leest is 'Big Brother' - de grootste TV-hype van de afgelopen 10 jaar - net afgelopen. Als TUCM nu eens alle rechten van de vier camera's waarmee hij mij de afgelopen 4 jaar in de gaten heeft gehouden, verkoopt aan Veronica, dan is iedereen tevreden: Veronica heeft een fraai vervolg op Big Brother, ik word een bekende Nederlander en daardoor stinkend rijk en van dat geld ga ik - om dezelfde reden als die Nederlandse boeren - emigreren naar Canada om daar een prachtige windmolen te bouwen. TUCM is ook blij, want hij is eindelijk van mij af. En datzelfde geldt voor u, beste lezers van 'Molewereld': u bent eindelijk óók af van mij:

WvdL

Wateringen:

- in het Westland,
- in de Peel,
- op de Veluwe

In de vorige aflevering (zie *Molenwereld* 1999-12) werd de molengeschiedenis van de polder Oud- en Nieuw-Wateringseveld behandeld. In dit derde en laatste deel blijkt dat twee van de drie molens van de droogmakerij nog bestaan! Verder keren we nog even terug naar de plaats, waar het allemaal begon: Wateringen.

Tijdens het bestuderen van het bestek voor de bouw van de molens 2 en 3 viel iets heel bijzonder op in artikel 39: *Voorts zal de Aanemer moeten maken, en zuiver rond het bovineinde der spil moeten hangen het bovenbonkelaar, groot gemeten over den diameter van den steekcirkel, een El, twee palmen, negen duimen en zeven strepen*' (de diameter van de steekcirkel was dus 1,297 m) Op zich is een bonkelaar niet vreemd, maar wel in Zuid-Holland, waar alle grotere molens een bovenschijfloop hebben. Bonkelaars komen daar alleen voor in de kleinere molens, zeg maar, in molens met minder dan twintig meter vlucht of eventueel bij conisch werk, maar daar was hier geen sprake van. De verbazing was groot, maar niet meer dan dat.

Het heldere momentje

In die nacht (zie *Molenwereld* 199-12) kwam een herinnering boven drijven. In 1993 hield de NPM, de Vereniging van Nederlandse Particuliere Moleneigenaren, haar jaarvergadering in Deurne-Zeilberg 'onder de wieden' van de korenmolen Maria-Antoinette van NPM-lid Willy Crommentuyn. Diens molen werd ook bekeken. Wat bleek? Die molen, buiten twijfel een gewezen Zuid-Hollandse watermolen, had zo'n voor Zuid-Hollandse zeldzame bovenbonkelaar!!! Zou die molen dan een van oorsprong Wateringse molen zijn?

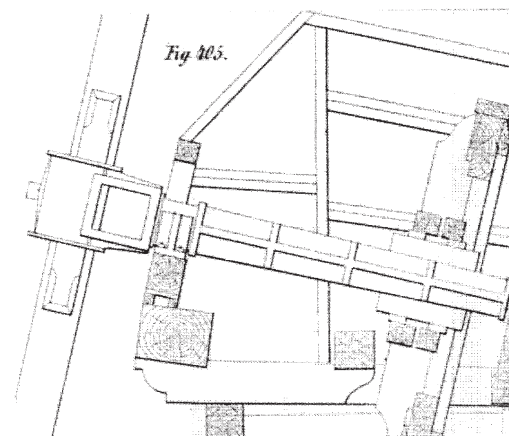
Destijds filosofeerde ik met Crommentuyn over de herkomst van zijn molen. Nu had ik

De Zeilbergse molen na de restauratie van 1964, waarbij de molen een heel ander uiterlijk kreeg. Voor de molen molenstenen, onder andere afkomstig uit de olieslagerij die oorspronkelijk onder in de molen aanwezig was, en op dezelfde manier werkte als nu (weer) in Holten's Molen in Deurne. Het meest linkse veld is de gewezen schepradkant met de twee eiken stijlen (foto W.M. Crommentuyn).

die molen al eens 'thuisgebracht'; alleen verkeerd (zie *De Molenaar* 1986-32-977). Dat was toen gebaseerd op drie 'bewijzen':

- het Zuid-Hollandse poldermolenverleden;
- de wetenschap dat in 1876 molen T van de Zuidplas verkocht was aan P.J. Truyen in Deurne; dezelfde man die de molen in Zeilberg liet bouwen.
- de as in de Zeilbergse molen was met zekerheid afkomstig uit de Zuidplas; een Enthoven-as met nummer 355 was in 1868 aan de Zuidplas geleverd en zit nu in de molen van Zeilberg.

L'Haye den 22 November 1847

L'Haye 12 Aug 1847

Het Bestuur van de Polder Oud- en Nieuw-Wateringseveld
 is verschuldigd aan L. Enthoven & Co
 Voor geleverd het navolgende:

Een Gezeten Ijzeren Molenaas	wegende	3640 Mk
Een " Stiel	"	169 "
Een " Schaan	"	5 "
		<u>3814 Mk</u>
à 19. -- per 100 Mk		724,66
2 Ijzeren spannen	17 1/2 "	
à 1.50 per duim		26,25
		<u>751,91</u>

Toldaan
 Enthoven & Co

Het Bestuur van de Polder Oud- en Nieuw-Wateringseveld
 is verschuldigd aan L. Enthoven & Co
 Voor geleverd het navolgende:

Een Gezeten Ijzeren Molenaas
 met getraane halter, en
 benodigde Stielen van gezeten
 ijzer
 wegende 3765 Mk
 is dus te samen: 7530 Mk 19/100

Voor iedere as, aan metalen spannen
 19 Mk is te samen 98 Mk 1/2 = 147 Mk

Toldaan 1577,70

W. Enthoven & Co
 Enthoven & Co

Rekeningen van Enthoven voor de in 1847 aan de polder Oud- en Nieuw-Wateringseveld geleverde assen. Ze wogen per stuk ruim 3½ ton. De eenheid is die van een Nederlands pond (Nlb) de benaming die toen voor de kilo gold. De assen behoren tot de eerste vijftig molenassen die dit bedrijf goot. Het bedrijf is ook omstreeks die tijd ontstaan uit E.B.L. Maritz & Comp.

Helaas bleek dit ogenschijnlijk overtuigende bewijs te smal, want later bleek dat de bewuste Zuidplasmolen in Deurne op 21 september 1892 was afgebrand. Alleen was men voor latere onderzoekers zo onhebbelijk geweest om een gelijksoortige molen te kopen en daar bovendien nog eens de as uit de verbrande molen in te leggen, misleiding ten top!

Ik zei toen, in 1993, tegen Crommentuyn: 'Willy, je vindt makkelijker een speld in een hooiberg dan de herkomst van jouw molen; en als het lukt dan is het waarschijnlijk een toevalstreffer'. Blijkbaar was ik in die nacht in juli 1999 bezig met die toevalstreffer. Nu vormde de bonkelaar geen overtuigend

bewijs, verre van dat. Er kunnen best meer molens geweest zijn met een bovenbonkelaar, waarom niet? Er moesten dus meer bewijzen boven tafel komen, terwijl de gang van zaken in 1986 mij ook wat voorzichtiger had gemaakt. Maar wat mij betreft: dat kon nog best een paar uur wachten.

Meer bewijzen

Het boek *De Brabantse Molens* leerde, toen het weer licht was, al snel, dat het bovenwiel in Zeilberg 75 kammen had en de bonkelaar 36, net zoals de molens in Wateringen. Het kon niet meer missen. Nu had eigenaar Willy Crommentuyn in 1993 bij het honderdjarig bestaan van zijn molen een interessant gedenkboek over zijn molen samengesteld. Daarin staat onder andere een maatschets uit 1895 van de plattegrond van de molen voor het kadaster. De diameter van de molen, over de vlakke velden gemeten, bedraagt 9,20 m, terwijl de die maat over de tafelementen volgens het bestek van Van den Berg 9,00 meter was.

Ook bouw- en slooptijd klopten als een bus. In oktober 1892 koopt De Boer beide molens in Wateringen; terwijl uit het boek van Crommentuyn blijkt dat Truyen op 20 januari 1893 vergunning aanvraagt voor de molen in Zeilberg en op 15 mei 1893 de grond voor die molen koopt. Dan staat niets de bouw van de molen meer in de weg en in juni 1893 blijkt met de sloop van de molen in Wateringen begonnen te zijn.

Tekening van een molenskap met ijzeren as, in de uitvoering van de begintijd van de ijzeren assen. De as reikt tot halverwege de molenskap. Zowel voor als achter is de as gelagerd in een ijzeren stoel, waarbij die aan de pen is afgedekt om opwippen te voorkomen.

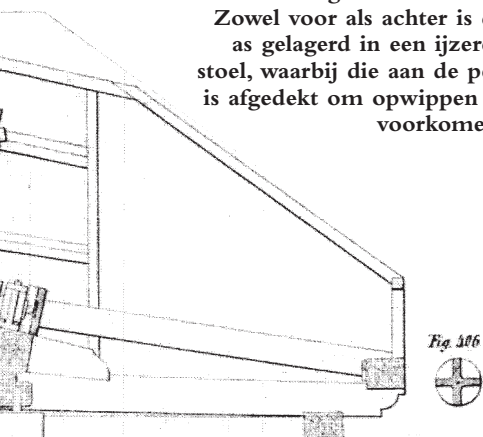

Fig. 106

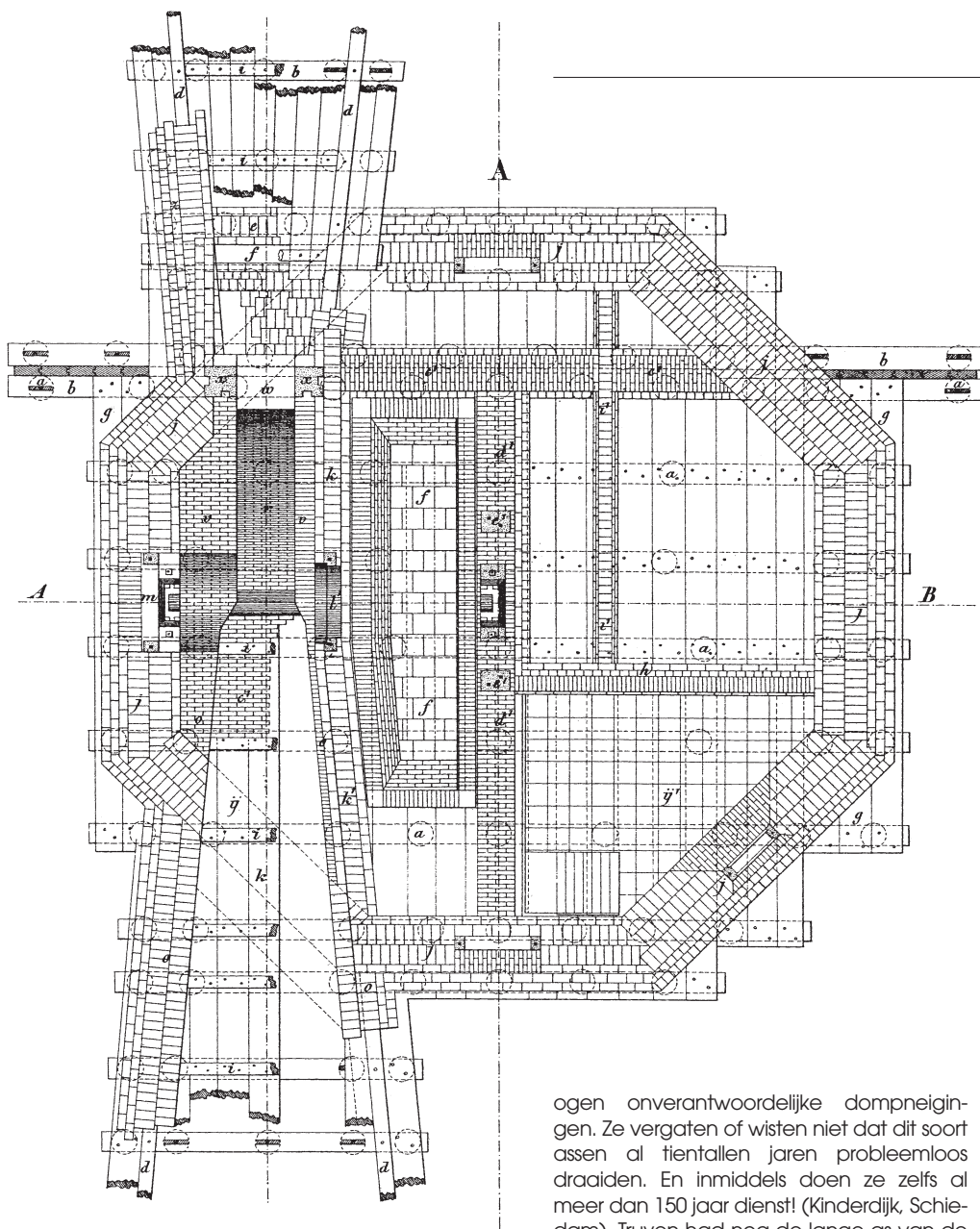
Het wapen van Wateringen, volgens de officiële beschrijving van 24 juli 1816: 'van zilver beladen met een acht-puntige ster van sabel'. In 1987 werd hier nog een gouden kroon van drie bladeren en twee parels aan toegevoegd.

Molenaafbraak te koop

als: IJzeren en houten roeden, assen, spillen, wielen, rondsels, geheele molens geschikt voor verplaatsing enz., kortom alle onderdelen behorende bij 't molenwerk (Tevens geven wij de hoogste waarde voor fabrieken en installaties, molens voor afbraak enz.)
GEBS. DE BOER Jbz. - OOSTZAAN.

Advertentie van Gebr. De Boer uit De Molenaar van 21 juli 1926. Een molenaar vertelde eens dat deze molensloper aan het begin van deze eeuw altijd minimaal drie molens voor verplaatsing 'uit voorraad leverbaar' hield, zodat een slachtoffer van brand snel herbouwd kon worden.

Op 23 augustus wordt er dan een bezoek gebracht aan de molen van Zeilberg waar Crommentuyn aangenaam verrast is met het nieuws dat de wortels van zijn molen zijn gevonden. Dan worden ook een groot aantal maten gecontroleerd met het bestek uit 1847. Het klopt allemaal heel goed. Verschillen, zo ze er zijn, blijven eigenlijk allemaal beneden de tien centimeter. Het kan niet missen: de Zeilbergse molen is een der beide Wateringse molens uit 1847!

Plattegrondtekening van de achtkante schepradmolen in het Theoretisch en praktisch molenboek voor ingenieurs, aannemers, molenmakers en verdere bouwkundigen van de Haagse 'Mr. Timmerman en Molenmaker' G. Krook uit 1851. De indeling wijkt op details af van de Wateringse molen. Zo lopen in Wateringen de draagmuur en de keukenmuur door tot op de veldmuren, terwijl de binnenkrimpmuur evenwijdig loopt met de draagmuur. De constructie in Wateringen is de algemeen gebruikelijke.

Die verwantschap bleek ook het geval te zijn: afgaande op het Gelders molenboek klopte hier ook alles weer: bovenbonkelaar, het aantal kammen, de staven, de maten. Kortom, de molens van Zeilberg en Elspeet waren zelfs een eeneige tweeling, met uiteraard, dezelfde 'ouders' (Van den Berg, de fabriek-landmeter van Delfland en Heestermans de molenmaker). Willy Crommentuyn heeft inmiddels de molen in Elspeet bezocht en schrijft over beide molens: '... alles, maar dan ook alles is gelijk, zelfs de geboortevlekken om het zo maar te noemen...' De Elspeetse molen was eigenlijk nog gemakkelijker thuis te brengen dan die in Zeilberg: op de baard staat het jaartal 1847; het bouwjaar van de molen in Wateringen! Bestudering van oude foto's leverde nog een interessant gegeven op: onder de steunder was tot aan de restauratie van

De Zuidplas-as

Maar waarom kreeg de molen in Zeilberg de as van de afgebrande Zuidplasmolen; de molen in Wateringen had toch ook al een ijzeren as?

Uit het bestek van 1847 blijkt dat de toen aan de polder geleverde ijzeren bovenas een korte is geweest. Zo moet de 'steun- of draagbalk voor de ijzeren bovenas', de penbalk dus, achter de ijzerbalk op de voeghouten liggen. Zo'n korte as heeft natuurlijk de neiging om te dompen, vandaar dat men bij veel van deze assen een zware kalkconstructie aantreft. Dat is in Wateringen niet zo geweest; daar volstaat men met een springbeugel, maar wel een van de zwaarste soort: hij moet gestrekt een meter lang zijn en niet minder dan 2½ bij 6 cm zwaar! De pen van de as draait trouwens in een metalen pan ingelaten in de penbalk; de hals in een ijzeren stoel. Het betreft dus de constructie zoals die bij de oudste ijzeren assen is toegepast.

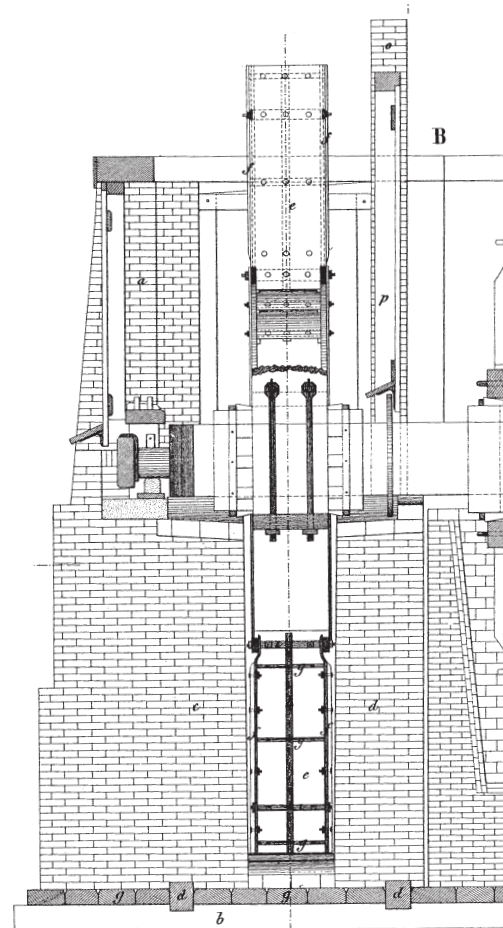
Toen later de lange assen in zwang kwamen keken molenaars, die de constructie met de korte assen niet kenden, zeer argwanend naar die 'halve assen' met in hun

ogen onverantwoordelijke dompneigingen. Ze vergaten of wisten niet dat dit soort assen al tientallen jaren probleemloos draaiden. En inmiddels doen ze zelfs al meer dan 150 jaar dienst! (Kinderdijk, Schiedam). Truyen had nog de lange as van de verbrande Zuidplasmolen liggen en stak die in zijn nieuwe molen in Zeilberg, waarbij de oorspronkelijke penbalk naar achteren werd gelegd. In de kap van de Zeilbergse molen kan men de oorspronkelijke situatie nog heel goed herkennen: kepen in de voeghouten en de keep voor de gebruikelijke stut tussen pen- en wolfsbalk.

Nog een helder moment

Ongeveer een week na het eerste heldere moment kwam er nog eentje. 'Hannes, kort van memorie geworden? Gauw tevreden zeker? Ben je vergeten dat je in 1993 tegen Willy Crommentuyn hebt gezegd dat je in alle rust er vergif op in durfde te nemen dat de Zeilbergse molen en die van Elspeet broertjes of zusjes waren: als je de een had, dan had je de ander ook. 'Oh ja, da's waar ook.' 'Oh ja, da's een broertje van iah placht je vroegere scheikundeleraar te zeggen...'

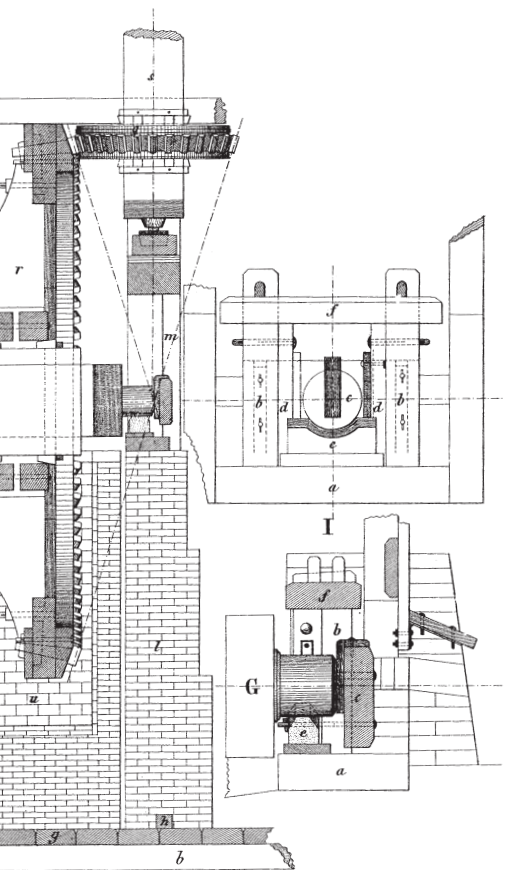
Doorsnedetekening van Krook over krimp, wielbak en draagmuur. Het is duidelijk te zien, dat de bak los staat van de eigenlijke molen.

De molen van Zeilberg, ex Wateringen, voor de restauratie in 1964, waarbij de romp met riet werd gedekt. Jammer genoeg hield deze molen bij de verplaatsing in 1893 zijn originele baarden niet.

1961 een een lichtkleurig wapenschild geschilderd met een donkere, achtpuntige ster. Het wapen van Wateringen is een

zwarte ster op een zilveren veld!!! De baard met het opschrift 'ANNO 1847' was dus nog de originele baard uit Wateringen! Dat op de baard van een watermolen het gemeentewapen staat is in dit geval niet vreemd: de gemeente Wateringen was zeer nauw bij de droogmaking betrokken; eigenlijk min of meer de initiatiefnemer ervan; hetgeen ook blijkt uit het eerder genoemde optreden van burgemeester G.G. Murray.

De molen van Crommentuyn, zoals die nu met 'kale stokken' staat. Opvallend is de holle zeeg van het achtkant; een typische kenmerk voor de 'jonge' Zuid-Hollandse watermolens.

Verhuizing

De molen in Elspeet was gebouwd na het afbranden van zijn voorganger op 17 maart 1893. De herbouw van de molen in Zeilberg was toen al een beklonken zaak. De eerst gesloopte molen is dus naar Zeilberg gegaan, de volgende naar Elspeet. In tegenstelling tot in Zeilberg was in Elspeet de herkomst van de molen niet helemaal verbleekt. De Elspeter molen zou volgens overlevering een poldermolen uit Westzaan geweest zijn. Dat is niet anders dan de vervormde herinnering van de aankoop van een poldermolen in Oostzaan bij De Boer. De molen zelf is waarschijnlijk nooit in Oostzaan geweest. Ze waren bij De Boer ook niet gek. Als zij een molen kochten die zij geschikt achten voor verplaatsing dan lieten zij hem, als het even kon, staan totdat er een koper kwam opdagen en daarna ging de molen direct naar zijn nieuwe standplaats. Als de molen werd afgebroken, vervolgens opgeslagen in Oostzaan om daarna naar zijn nieuwe bestemming te gaan, dan ging hij twee keer door de handen heen met als gevolg meer kosten en meer risico's (kijwt rakende onderdelen). De Boer verhuurde de molens 'bij huis', in de

Zaanstreek, in afwachting van verplaatsing, zelfs wel tijdelijk. In een enkel geval kocht de huurder de molen en dan bleef hij gewoon staan! Dankzij die omstandigheid hield een enkele bekende Zaanse molens het nog lang uit, zoals De Grootvorst en De Koperslager die beiden eigendom van De Boer zijn geweest. De laatstgenoemde molen leefde zelfs nog een halve eeuw tot aan een fatale brand op 28 juli 1964.

Waarschijnlijk is de tweede molen tot 1894 in Wateringen blijven staan om vervolgens naar Elspeet te verhuizen. Dit zou mede verklaren waarom De Boer in 1894 verlenging vroeg van de slooptermijn. De molen werd in Elspeet opgebouwd door molenmaker Wijnveen uit Voorthuizen. Wijnveen heeft in die tijd in zijn regio veel molens gebouwd en deed drukke zaken met De Boer in Oostzaan. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat de molen in Elspeet pas in 1897 is opgebouwd; dan zou men het daar drie jaar zonder molens hebben moeten stellen. Dit jaartal lijkt mij ingegeven te zijn door het niet meer begrepen jaartal 1847 op de baard: 'die '4' moet eigenlijk een '9' zijn'.

De baard is van een mooi model, evenals de achterbaard trouwens. Daar maakte men in Delfland wel vaker mooi werk van. Dit blijkt ook uit het bestek: 'Onder het windpeluw en onder den wolfsbalk te plaatsen de baarden van eiken vijf duimshout, sierlijk

Het bovenwiel van de molen in Zeilberg met de konkelaar. De beroete kap en wielen onderstrepen het verleden van de molen als bewoonde watermolen. Let op de enkele stut tussen poortstuk en penbalk. Dit zou wel eens de oorspronkelijke stut tussen penbalk en wolfsbalk geweest kunnen zijn.

Penbalk met as en springbeugel. Aan de achterzijde van de penbalk is de keep voor de stut tussen deze balk en de wolfsbalk nog zichtbaar.

Ijzerbalk en voeghout met achter de ijzerbalk de keep voor de penbalk op zijn oorspronkelijke plaats. Het kan allemaal niet missen: de Zeilbergse molen is Wateringen in de Peel!

bewerkt en aan woutermans gehangen ten genoegen der Directie.'

Wie is wie?

Maar wie was nu de eerste en wie de volgende? De heer Keunen van de RDMZ deelde mee dat op de originele baard die bij de restauratie in 1962 vervangen of overgeschilderd is, ONDERMOLEN zou hebben gestaan. Een tweetal foto's bevestigt dat, zij het dat het 'MOLEN' (rechts van het Wateringse wapen) duidelijk herkenbaar is, maar het 'ONDER' (links van het wapen) grotendeels schuil gaat achter een wiek of de schaduw ervan. De aanwezigheid van het wapen van Wateringen toont zonneklaar aan dat de baard de originele Wateringse is en dat zal dan is het ONDERMOLEN een voor Elspeet onbegrijpelijk verwijzing naar de Wateringse functie, waardoor we nu met zekerheid kunnen zeggen dat de molen in Elspeet de gewezen ondermolen is en het kan niet anders of de Zeilbergse molen moet dan de middelmolen zijn, de molen waarvan de fundering is opgegraven. Het is onbegrijpelijk dat de baard van de Elspeter molen bij de restauraties van 1962 en 1971 zo is 'behandeld': overgeschilderd in een andere kleur en met andere jaartallen: het 'ANNO 1847' ging via '1847 1962' over in '1847 1971', terwijl het 'ONDERMOLEN' helemaal verdween. Wel is de ster op baard gehandhaafd, nu niet meer als wa-

pen 'van zilver beladen met een achtpuntige star van sabel, maar rood op een witte baard!! Omspringen met historie bij molenrestauraties is niet altijd even sterk. Er is weinig voor nodig om essentiële gegevens uit te poetsen zoals hier het 'ONDERMOLEN'.

Een raadselachtige Bovenmolen

De Veluwe kent in de molen van Elspeet niet alleen een 'ondermolen', maar heeft ook een Bovenmolen gekend. In de buurschap Mullegen bij Oldebroek stond tot 1937 een korenmolen die zo heette. De naam Bovenmolenweg herinnert er nog aan. Het is verleidelijk om te zoeken naar een oorsprong als die van de Elspeter molen. De bovenmolen van Oud- en Nieuw-Wateringseveld kan het nooit geweest zijn, want die was immers in 1887 afgebrand. Waarschijnlijk heeft de molennaam evenwel niets uit te staan met de functie van een gewezen watermolen, maar is de achtergrond puur topografisch. De molen stond in het Bovenveen, niet ver van de Bovenweg. Hoe het ook zij, een bovenmolen en een ondermolen op de Veluwe; wie zou ze daar ooit verwachten.

Terug naar Wateringen

In de afgelopen jaren heeft men in Delfland meerdere watermolenfunderingen opgegraven.

In september/oktober 1996 werd in Rijswijk op de bouwlocatie Ypenburg de fundering opgegraven van de Broekpoldermolen, een groter achtkant, gesloopt in 1924.

In augustus 1997 werden de waterlopen plus de wielbak van de molen van de Bos-polder in Naaldwijk opgegraven. Deze Bos-polder omvatte de gronden van het legendarische maar gesloopte Huis te Hondsholredijk van Frederik Hendrik, dat ook wel

De kap van de Elspeter molen met '1847', 'MOLEN' ... en, onduidelijk, maar onmiskenbaar, het wapen van Wateringen; Wateringen op de Veluwe. (fragment foto coll. Ver. De Hollandse Molen)

Ansichtkaart van molen De Hoop in Elspeet na de restauratie van Wateringen met onder de steunder een rode ster, geen ideologische uiting, maar de vervormde herinnering aan Wateringen.

In 1857 vestigde Maas Brouwer zich vanuit Beekbergen als molenaar in Elspeet. Hij overleed in 1888, waarna de molen verkocht werd aan Johan Jochem Smink, die hem vijf jaar later zag afbranden. Herbouw volgde. Een nazaat van Smink is nog steeds eigenaar van de molen. De vrouw bij de pomp is Josina Smink (foto coll. Vereniging De Hollandsche Molen).

'Klein Versailles' werd genoemd. De molen is vermoedelijk voor de bemaling van deze gronden gebouwd en werd in of omstreeks 1928 gesloopt. Het was een vrij kleine schepadmolen met een vlucht van 13,19 m (Beijerinck)

In 1998 hebben leden van de Historische Vereniging Maasland bij de sloop van het gemeentelijk van de Oude Campspolder onderzoek verricht naar de fundering van de molen eronder en die in kaart gebracht (Zie *Molenwereld* 1998-9-176).

In dit verband moeten ook de zichtbare funderingsresten van de Kleine Kralinger

Molen genoemd worden tussen Maasland en Schipluiden.

In deze zomer was viel de middelmolen van Oud- en Nieuw-Wateringseveld deze eer ten beurt. De opgraving werd uitgevoerd op verzoek van de gemeente Wateringen onder leiding van de Rijswijkse gemeentearcheoloog Hans Koot.

De stenen voet

Bij de afbraak heeft men de molen tot op de begane grond gesloopt. De uitgegraven stenen voet maakte ogenblikkelijk duidelijk dat het om een kast van een molen ging, waarbij de structuur van die voet duidelijk naar voren kwam. Helaas ontbraken de voor- en de achterwaterlopen. Van de voorwaterlopen was de paalfundering nog aanwezig, waartussen de restanten van de hardstenen slagstijlen voor de wachtdeur lagen. De baksteen van de waterlopen is afgevoerd.

Het is zelfs heel goed mogelijk, dat de stenen onderbouw voor de molen van Zeilberg (gedeeltelijk) gemetseld is met gebruikte baksteen van de Wateringse molen. De fundering in Wateringen is gemetseld van waalsteen met een formaat van 22x11x5½ cm, waarbij de voegen opvallend smal zijn. De onderbouw in Zeilberg is ook van waalsteen, maar van verschillende maten, die soms een centimeter verschillen, hetgeen een aanwijzing kan zijn voor het gebruik van baksteen van een sloop. Inderdaad zit er ook steen bij van het formaat uit Wateringen. Het zou tevens verklaren waarom men de moeite heeft genomen om niet alleen de molen boven het maai-veld te slopen, maar ook de voor- en achterwaterlopen.

De stenen voet in Wateringen lijkt zo weg-gelopen te zijn uit het *Theoretisch en praktisch molenboek voor ingenieurs, aannemers, molenmakers en verdere bouwkundigen* van de Haagse 'Mr. Timmerman en Molenmaker' G. Krook uit 1851, die de molen enkele jaren eerder haast heeft moeten zien bouwen. In combinatie met het bouwbestek uit 1847 is het archeologisch onderzoek voor wat betreft de molen op zich 'vragen (graven) naar de bekende weg geweest'. Het vermeende belang van dit archeologisch onderzoek zal geen argument geweest zijn bij het al of niet geheel of gedeeltelijk verwijderen van de molenvoet; dat zou een schandaal zijn.

In de eigenlijke achtkantsmuren vielen aan de buitenzijde de inkassingen voor het scherm en dat het uitspoelen van grond onder en direct naast de molen moet te-gengaan.

Binnen het achtkant was de draagmuur te zien; de muur waar het schaargebint plus de binnenkant van de wateras op rustte; uiteraard de zwaarste muur. De daaraan evenwijdig lopende keukenmuur was veel dunner. Haaks op beide muren stond boven op het scherm de keermuur en evenwijdig aan deze muur de keldermuur, welke vrij zwaar was uitgevoerd.

Tussen de binnenkrimpmuur en de draagmuur was de wielbak nog klokgaaf aanwe-

zig. Het was duidelijk te zien hoe deze bak in feite los stond van het overige metselwerk. Dat was niet zonder reden. Het schudden van de malende molen kon licht scheurvorming veroorzaken in 'den digten bak' die daarmee lek zou worden. Het onderwiel zou dan in het water komen te staan/draaien hetgeen de kwaliteit ervan niet ten goede kwam.

Aan de kant van de voorwaterloop was nog de inkassing in het muurwerk te zien voor de kessen van deze waterloop. De slagstijlen voor de wachtdeur zaten niet meer op hun plaats.

Raadselachtig

De opleider zorgde voor een regelrechte breinbreker. Er bleek namelijk een flink stuk van de opleider afgehaakt te zijn over de breedte van het scheprad, waardoor deze zo'n zestig centimeter verlaagd was, gerekend vanaf de bovenkant kessen voorwaterloop.

Dat kan toevallig zijn, slopen is slopen. Toch belieft ik dat niet te geloven. Als er te slopen was dan kon men zich op andere plaatsen in de molenvoet makkelijker en beter uitleven dan op zo'n uitgesproken rotplaats: hakken in een smal gangetje van nog geen halve meter breed. Anders gezegd: het moet een bedoeling gehad hebben; maar welke??? Helaas bieden de notulen van het polderbestuur totaal geen uitsluitel.

Het heeft er veel van weg alsof men de molen provisorisch heeft willen aanpassen aan

De molen in Elspeet heeft een mooie achterbaard.

De uitgegraven fundering gezien vanaf de zijde van de achterwaterloop.

De molenvoet vanaf de kant van de geheel verdwenen voorwaterloop, waarvan de heipalen wel zichtbaar zijn. Bij de linker rij palen is nog een hardstenen slagstijl voor de wachtdeur zichtbaar. Let op de uitgehakte opleider.

De gedeeltelijk uitgegraven voet van molen 2 in Wateringen. Links, in het verlengde van de keermuur, de inkassing voor het scherm. De draagmuur, de keuken- en de kelder muur zijn duidelijk te onderscheiden, evenals de wielbak.

De krimp: de opleider heeft na het uithakken ervan nauwelijks opvoerhoogte. De oorspronkelijke hoogte is ongeveer gelijk geweest met de muur rechts (het schone metselwerk. Jammer genoeg is op een paar brokstukken na nu alles weg. De laatst gebouwde molengang van Nederland had beter verdiend.

De uitgehakte opleider. De cirkel van de rollaag is duidelijk herkenbaar, evenals de inkassingen van het scheprad. De sleuven in het metselwerk op de voorgrond zijn voor de kespen van de voorwaterloop.

de gewijzigde situatie na het afbranden van de bovenmolen in 1887. Ongetwijfeld zal de Oud-Wateringseveldse Molen de rol van de verbrande bovenmolen overgenomen hebben om zo goed en kwaad als het ging te droogmakerij te kunnen blijven bemalen. Nu had deze molen een opvoerhoogte van ongeveer 1,80 m. De verbrande bovenmolen 1,20 m. Molen 2 voerde het water dus zo'n zestig centimeter hoger op dan voor de plaatsvervangende bovenmolen noodzakelijk was. Dat betekent dat het scheprad van deze molen heel diep in het water kwam te staan en daardoor erg zwaar aanliep. Juist dat kon men niet gebruiken. Door nu de opleider te verlagen liepen de tijdelijke boven- en de middelmolen beter in de pas. De middelmolen kreeg veel minder te verwerken en kon zonder veel moeite de tussenboezem met molen 3 leegtrekken, die daardoor ook lichter ging lopen. Natuurlijk zal de voorwaterloop bij molen 2 volledig in de weg en die moest men voor deze werkwijze uitsloopen, evenals de wachtdeur etc. Teruglopen van het water was niet zo'n ramp; de achterboezem kwam alleen erg vol te staan. Bovendien kon het schotgebint bij de Oud-Wateringseveldmolen meehelpen.

Ik geef onmiddellijk toe dat dit alles een gewaagde speculatie is, maar een betere oplossing kan ik niet bedenken. Het doet bovendien allemaal erg provisorisch aan,

maar het was dan ook zo bedoeld. Men zal zich er heel goed van bewust zijn geweest dat de molens 2 en 3 op de sloper stonden te wachten en daarom genoegen genomen hebben met dit lapwerk.

Toekomst

Inmiddels hebben de beide Wateringse molens in Elspeet en Zeilberg op hun nieuwe plaats er al meer dan een eeuw opzitten. Helaas laat de toestand van beide molens te wensen over. Zowel de molen in Zeilberg als in Elspeet staan op betere tijden te wachten; zo slecht als ze er nu bij staan zal in Wateringen nooit het geval geweest zijn geweest. Over de problemen rond de Zeilbergse molen is eerder geschreven: Willy Crommentuyn heeft al bedreigd zijn molen te verkopen (zie *Molenwereld* 1999-9-177). De molen van Elspeet is zelfs ronduit vervallen te noemen. Onderhandelingen met eigenaar Smink over een betere toekomst voor de molen lopen evenwel al geruime tijd en het restauratiebestek ligt klaar.

Beide molens zullen, afgezien van een calamiteit, tot in lengte van dagen wel blijven waar ze nu staan.

De historische waarde van de overblijfselen van de windbemaling in Wateringen is duidelijk aangetoond, waarbij vooral de kruising van de hoofdtochten van de boven-

polder en de droogmakerij aandacht verdienen (kruising Dorpskade-Middelweg) evenals de molenfundering(en) en de boezems. Misschien kan door de tijd de fundering van de Elspeetse molen blijvend zichtbaar gemaakt worden en mogelijk de tussenboezem weer volgezet worden met water. Men maakt in ieder geval een betekenisvol waterstaatsverleden zichtbaar.

Aanvankelijk bestond er nog een kleine hoop, dat de fundering van molen 2, de latere Zeilbergse molen, behouden zou blijven en mogelijk geïntegreerd zou kunnen worden in de nieuwe situatie. Ter plaatse moest namelijk een rotonde komen en dat was de aanleiding voor de opgraving. Het heeft helaas niet zo mogen zijn. In oktober is al het metselwerk uitgesloopt en op een klein deel na als puin afgevoerd. Een klein deel van de krimp zou een soort monumentfunctie krijgen bij de aan te leggen rotonde die inmiddels gereed is. Het is jammer, dat er geen betere oplossing is gevonden om de totale fundering van een der laatst gebouwde schepradmolens van Nederland, restant van de laatst gebouwde molengang, in zijn totaliteit te bewaren en of zichtbaar te maken en te houden. Hopelijk weet men voor de fundering van molen 3 een beter lot te bedenken en daarnaar te handelen. Verantwoord omspringen met het verleden is helaas maar al te vaak een kwestie van lippendienst.

Zoeker

Volgens de heer Esselink uit Delft is de 'Zoeker' uit *Molenwereld* 1999-12 de nog bestaande Oostzijdse molen aan het Gein te Abcoude. Hij schrijft: 'tot 1950 was de molen in bedrijf, dus de opname moet daarvoor gemaakt zijn. Het gevluht heeft nog de Amstellandse kleurstelling, dus geheel geteerde roeden, witte borden en donkere (groene) voorzomen. Na 1950 is dit veranderd, maar in 1989 is het wiekenkruis weer op Amstellandse wijze geverfd'.

Ook de heer Keunen van de RDMZ deelt mee dat de foto deze molen van de Oostzijdse polder betreft. Het raadselachtige evenwel is de aanwezigheid van een vijzel in de walkant voor deze schepadmolen.

Hierbij een nieuwe 'Zoeker', een ongetwijfeld Zuid-Hollandse watermolen; wie brengt hem precies thuis? Reacties a.u.b. te richten aan de redactie van de *Molenwereld*, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303.

voor alle
ZEKERHEID!

De OBM Speciaal voor Molenaars is al meer dan 100 jaar gespecialiseerd in het verzekeren van molens en het mengvoederbedrijf. Zij is daarmee een maatschappij die u de zekerheid geeft van een goede verzekering. Een verzekeringsmaatschappij die u met raad en daad bijstaat. De OBM Speciaal voor Molenaars is er voor u. Voor een veilige dekking, tegen bescheiden premies.

Onderlinge
Brandwaarborg Maatschappij

SPECIAAL VOOR MOLENAARS

Singel 19, 7411 HV Deventer, tel.: 0570-612353, fax: 0570-611529

Molencontactdag 1999 van

De Hollandsche Molen

Na een jaartje verstek, vond op 26 november 1999 wederom een molencontactdag plaats; ditmaal in de fraaie statenzaal van het nieuwe provinciehuis in Utrecht.

Met een opkomst van 118 deelnemers, afkomstig uit veertig verschillende molenorganisaties, was de opkomst zeker niet slecht, zo kon een tevreden Hollandsche Molen-voorzitter De Groot tijdens zijn openingstoespraak constateren.

Andere bestemming

Provinciaal gedeputeerde, de heer mr. D.H. Kok, maakte hierna melding van een onlangs verschenen 'Cultuurhistorische Waardekaart', waarin ook de nodige aandacht wordt besteed aan molens. Niet alleen de molenbiotoop komt hierin aan de orde ('de molen van Breukelen kan maar beter verplaatst worden...'), ook het onderwerp 'herbestemming van molens' krijgt de aandacht. Dat is het onderwerp van deze ochtend en tevens een gevoelige snaar van molenland: 'lastig', zo bekende de heer Kok - terecht - op voorhand. Herbestemming van molens was tevens het onderwerp van de voordracht van DHM-directeur Endedijk, die - vanwege diens afwezigheid - werd uitgesproken door voorzitter, de heer De Groot. Na een

Korenmolen De Hoop in Bavel: het hybride-karakter is over duidelijk. De bar in de onderbouw is gemaakt van steenkuipdelen en de luifel ervan wordt gedragen door een steenkraan. Op de andere afbeelding treedt Janus van Riel in de voetsporen van vader Jan, een legendarische figuur, niet alleen als molenaar, maar ook als dichter.

pleidooi om molens voor de monumentenwet gelijk te stellen aan kerken (10-jaren onderhoudsplanning), kwam het heikele onderwerp aan de orde. 'Herbestemming van molens is het zoeken naar alternatieve bronnen van inkomsten, andere dan de oorspronkelijke', aldus Endedijk in een korte, maar duidelijke definitie van het onderwerp. Dat uiterste voorzichtigheid hierbij geboden is, illustreerde hij aan de hand van twee 'horror-voorbeelden': De 'restaurant-molens' in Ankeveen en Amstelveen. Laatstgenoemde verloor zelfs zijn monumentenstatus toen de complete inrichting werd uitgebroken ten bate van het restaurant! 'Molens ontlenen hun waarde aan hun oorspronkelijke bestemming', volgens Endedijk, die nog eens benadrukte dat De Hollandsche Molen inzake deze kwestie geen oordeel heeft, maar slechts de discussie op gang wil brengen. Meer concreet werk op dit gebied, bleek te zijn verricht door de Molenstichting Limburg. Mw. drs. H.M.J. Melkert, bestuurslid van deze Stichting, berichtte over een in 1997 verschenen rapport, waarin ook de herbestemming van molens de nodige aandacht kreeg. Het onderzoek voor dit rapport was destijds uitgevoerd door een onafhankelijk, professioneel adviesbureau, met subsidie van de provincie: 'Blijf vooral niet in je eigen cirkeltjes draaien'. Waarvan acte!
De behoefte voor een dergelijk rapport

Molen De Dikkerd in Amstelveen. Voor 1896 stond de molen onder dezelfde naam als zaagmolen in Zaandam (Des Dikkerts middel van bestaan / Is hout te zagen aan de Zaan) In 1896 verhuisde de molen naar Amstelveen waar het malen van het graan zijn middel van bestaan werd. In augustus 1957 liet de gemeente Nieuwer-Amstel de roeden de staart van de molen halen, die toen eigendom van de familie Heemskerk was. In 1966 werd de molen uitwendig gerestaureerd en kreeg zijn derde middel van bestaan in de horeca (foto J.A. van Krimpen 1972).

ontstond in 1994 toen een vrijwel geheel nieuw bestuur aantrad, dat weliswaar een frisse doorstart van de op dat moment nogal ingeslapen stichting realiseerde, maar op zich weinig specifieke molenkennis had. Het is geen verkeerd iets om feiten en feitjes die in 'ons cirkeltje' al lang bekend zijn, eens duidelijk in een onafhankelijk rapport te vermelden en daarmee - op professionele wijze - naar buiten te treden. Melkert beperkte zich niet tot de herbestemming, maar gaf kort en duidelijk een overzicht van het totale rapport. Om te beginnen de oorzaken van het functieverlies van de molens. Naast het bekende verlies van de economische waarde van molens, werden ook de huidige eisen in de bakkerijwereld, de strenge eisen in de voedingsbranche in het algemeen, de tanende belangstelling voor het in de jaren '80 zo populaire 'Bruin van de molen' en de biotoop (de bekende problemen en het verdwijnen van stuwrechten) als oorzaken aangevoerd. Een conclusie was zelfs dat onder de huidige omstandigheden (weer) verlies aan vakkennis van professionele molenaars dreigt.

Wanneer men zoekt naar oplossingen voor deze problemen, komt herbestemming al snel om de hoek loeren. De stichting stelde zich op voorhand echter voorzichtig op; de oplossingen moesten 'dicht bij huis' gezocht worden. Gedacht werd aan toerisme en recreatie (molenroutes, horeca in of bij de molen en verkoop van ambachtelijke producten), educatie (rondleidingen ect.) en electriciteitsopwekking. Laatstgenoemde optie lijkt alleen voor turbine-watermolens haalbaar. Wel werd gedacht aan het opstarten van een project waarbij molens veevoeder zouden kunnen malen. Over de mogelijkheden van (grootschalige) herbestemming **windmolens** was men duidelijk: Dit is vrijwel onmogelijk. Bij **watermolens** ligt dit doorgaans iets gemakkelijker, daar hier vaak grote bijgebouwen zijn.

Beleidsplan

Het rapport had geleid tot een beleidsplan, getiteld 'Over de drempel'; Een aantal in het oog springende plannen hieruit: De molenstichting heeft gekozen voor steun alleen aan niet-professionele molenaars, contacten met de lokale pers zullen worden gecoördineerd en geactiveerd, het onderbrengen van molens in plaatselijke stichtingen zal worden aangemoedigd door een zo breed mogelijk draagvlak (proberen) te creëren onder de lokale bevolking, er zal een samenwerking worden aangegaan met regio- en cultuurmanagers, men tracht de molenbiotoop opgenomen te krijgen in o.a. gemeentelijke bestemmingsplannen, regels voor watermolenbiotopen zullen worden opgesteld i.s.m. de waterschappen, er zal een project 'Malen voor het buurtschap' (veevoeder malen i.s.m. boeren in de omgeving) worden opgestart en - last but not least - er zal naar gestreefd worden om de economische waarde van de molens te bepalen op 'nul' voor de Wet Onroerend Zaak Be-

lasting (zie middaggedeelte); Waarom anders immers subsidie geven voor molens? Tot zover de boeiende bijdrage van mevrouw Melkert van de bijzonder ambitieuze Molenstichting Limburg; een aanpak die navolging verdient!

Sterremolen

De heer Hubers van Stichting De Sterremolen hield hierna een betoog over de herbouw van zaagmolen De Ster in Utrecht. In dit blad is echter al veel aandacht aan dit onderwerp besteed, waardoor we ons hierbij beperken tot een paar relevante feiten: De Ster is absoluut - Hubers erkende dit volmondig - een compromis; een molen met een herbestemming die - voor molenliefhebbers althans - de 'uiterste rekbaarheid' belichaamt; en zaagvaardige molen en regelmatige verhuur van de zaagschuur aan een catheraar 'voor de nodige inkomsten'. Ook de welbekende discussie 'Welke molen of molenrestant verdient nu precies een officieel monumentje zijn??' laaide weer op; lobby schijnt hier nog steeds belangrijker te zijn dan vastomlijnde criteria...

Rondvraag

Tijdens de rondvraag was het woord o.a. aan de bekende Bavelse molenaar Janus van Riel: 'De Hollandsche Molen is òml', zo stelde hij enthousiast, wat betreft herbestemming (Van Riel heeft zelf een restaurant op de begane grond van zijn molen). Verder maakte hij de aanwezigen attent op de vele verborgen reserves her en der: 'zülke potten met geld!' en hij had onlangs weer zo'n nieuwe 'pot' ontdekt: Geld voor milieuprocedures. Ook had hij een biotoop-tip: rechtsbijstandbescherming via de Bond Heemschut.

Onder dankzegging, haastte DHM-voorzitter de Groot zich echter om te zeggen dat DHM 'niet om' is, maar slechts de discussie is gestart...

Molens en de fiscus

Na de lunchpauze was het woord aan mevrouw mr. M.E. Kastelein van KPMG Meijburg en Co. (belastingadviseurs). Molens en fiscale regelingen was het onderwerp van haar voordracht en - hoewel doorspekt van allerlei humoristische woordspelingen - kon niet ontkent worden dat het hier om een bijzonder ingewikkelde materie ging. Een selectieve bloemlezing: Een verbetering is in principe geen onderhoud en daarmee niet aftrekbaar van de belasting. Vernieuwt men te radicaal, dan kan het begrip 'radicale vernieuwing' opduiken; in zo'n geval is **niets** meer aftrekbaar. Er kan een subsidie ná zeven tot vijftien jaar vstrekt worden, als de eigenaar het gebouw (molen) gedurende die periode uitstekend onderhoudt heeft ('opschortend voorwaardelijk'). Gebruikt men de molen als onderneming, dan zijn alle subsidies belast (!). In het kader van de omzetbelasting kan

het soms voorkomen dat over subsidie BTW betaald moet worden. Voor de zgn. overdrachtsbelasting, met betrekking tot de waarde van de molen in het economische verkeer, kan soms vrijstelling worden verleend, indien de molen eigendom is van een stichting (maar dat hoeft niet). De Wet Onroerende Zaakbelasting deed al eerder stof op waaien in molenland. Voor deze wet worden gebouwen (en dus ook molens) door de gemeente gewaardeerd op grond van de Wet WOZ en die waardering is bepalend voor (o.a.) de onroerendezaakbelasting. In 1997 (het jaar dat dit plaatsvond) bleken veel molens erg hoog op waarde te zijn geschat. Zo werd molen 'De Zwaan' in Ouder-Amstel, eigendom van De Hollandsche Molen, gewaardeerd op maar liefst 624.000 gulden! Na een schikking waarbij deze waarde meer dan gehalveerd werd, heeft De HM hun bezwaar ingetrokken; de molen fungeert immers als woning. Toch is dit voorbeeld niet representatief: De meeste molens vervullen immers helemaal geen economische functie en zouden dus consequent op een symbolische één gulden gewaardeerd moeten worden. Wellicht zou een rechterlijke uitspraak bij een dergelijk geval wel eens de nodige jurisprudentie op kunnen leveren, zou De Hollandsche Molen-voorzitter de Groot later nog opmerken.

'Bezint eer gij begint', merkte mevrouw Kastelein op toen het onderwerp 'molens onderbrengen in stichtingen' aan de orde kwam. Natuurlijk zijn er voordelen (makkelijker krijgen van subsidies etc.), maar er zijn ook nadelen. Zo is het vermogen altijd in dode hand en zijn stichtingen zeker **niet** altijd vrij van vennootsbelasting. Al met al een zeer uitvoerig en gecompliceerd onderwerp. Het letterlijk weergeven van alle teksten, zou binnen de context van dit artikel te ver voeren. Mensen die meer informatie willen, kunnen wellicht het best - via De Hollandsche Molen - contact opnemen met KPMG Meijburg en Co. Toen mevrouw Kastelein haar betoog afsloot met de opmerking dat giften in principe altijd aftrekbaar zijn, haakte De Hollandsche Molen-voorzitter de Groot daar handig op in met de opmerking: 'Wilt u veel kunnen aftrekken, dan moet u veel schenken!'. De boodschap was duidelijk... Tijdens de opvallend korte rondvraag, kwam uit het publiek nog een goede suggestie: Nu o.a. kappers en schilders werken met het lage BTW-tarief, zou dat ook moeten kunnen voor molenmakers. De Hollandsche Molen kan weer gaan lobbyen; dat schijnt (soms) te werken, zo hadden we eerder tijdens deze leerzame dag vastgesteld.

Molen De Zwaan in Ouderkerk a/d Amstel: een dure woonmolen of een monument, waarvan de rekenen niet in relatie staan tot de kosten voor de eigenaar? En: wat is de fiscale vertaling ervan?

Forum **Wiekstelsysteem Van Bussel**

Bij het voortreffelijke artikel over de molen De Hoop in Rha in Molenwereld nr. 2 ben ik zo vrij een kanttekening te plaatsen. Deze heeft betrekking op uw uitspraak over de Ten Have-wieken en de stroomlijnneus bij het onderdeel Verhaeghe-roede. De keuze van de neusvorm werd naar mijn mening bepaald door het profiel dat in de betreffende tijd in de belangstelling stond. Om bepaalde redenen werd van de overname van een zuivere profielvorm -op naam gesteld- geheel of gedeeltelijk afgezien. Op het einde van de jaren dertig was in Nederland met uitzondering van de provincie Noord-Brabant de Dekkerwiek de meest toegepaste verbetering. In dezelfde periode breidde het gebruik van de Van Busselwieken zich langzaam uit in het zuidelijk deel van Gelderland. In 1937 werden de eerste Ten Have-wieken aangebracht voorzien van Dekkerstroom-

De op 21 november 1936 in bedrijf gestelde korenmolen van Aalst. Deze toen herbouwde molen was de eerste molen in Nederland met het wiekstelsysteem Van Bussel, zoals dat nu bekend is; het kreeg pas enige jaren later de grote aandacht die het verdiende.

lijn, zoals De Bataaf in Winterswijk, gevolgd bijvoorbeeld door de achtkante molen in Voorst-Terwolde en Warnsveld. Ook werd een soort half-dekkersysteem toegepast, zoals op de molens in Wehl, Dinxperlo en in Dichteren, hier met een brede scherpe neus uitgevoerd.

Na de oorlog werd het Van Bussel- of een daarop gelijkend profiel gebruikt. Chris van Bussel kon geen bezwaar maken als het systeem door andere molenmakers werd toegepast. Zonodig wees hij wel op afwijkingen in de vorm en de standen van het profiel en het hekwerk ten opzichte van de roeden of het maalvlak. Ook de eigen molenmakers werden zeer nadrukkelijk gewezen op gemaakte fouten.

In de tweede helft van de jaren veertig kwamen de fokwieken sterk in de belangstelling te staan en er vond ook een combinatie van de fokwiek met de Ten Have-wiek toepassing. Bij het merendeel der Gelderse molens tenslotte werd een stroomlijnneusprofiel met de Ten Have-klep gebruikt, ongeveer 20 in getal. Zo'n profiel voldeed het beste. De tijd verliep, varianten waren daarom niet meer noodzakelijk.

Enige jaren geleden waren de fokwieken op de molen van Vragender aan vernieuwing toe. Er moest tenslotte ook een keuze worden gemaakt bij de fokwiek aan de Ten

Have-wiek. Toen die beslissing werd genomen werd door molenaar Frans Gunnewick uitdrukkelijk over een Van Busselstroomlijn gesproken. Deze werd dan ook toegepast. De oorspronkelijke houten constructie, waarop gegalvaniseerde platen zijn aangebracht, is vervangen door een geheel metalen (koker)constructie, al of niet voorzien van remkleppen. Een en ander wordt zelfs uitgevoerd in roestvaststaal.

De constructie, compleet in de werkplaats vervaardigd, wordt met 6 of 8 doorgaande M 16 bouten tegen de roede bevestigd. Het vervangen van houten delen van het hekwerk na verloop van tijd of het vastzetten van de hekscheiwiggen is daardoor ook eenvoudig. Immers door het geheel losdraaien van de doorgaande bouten is het profiel vrij van de roede. Ondanks het feit dat deze constructievorm bij voorbeeld door de molenbouwer H. Beijck en de roedenfabrikant Derckx worden toegepast, draagt het profiel nog steeds de naam van Van Bussel.

Eindhoven, ing. P.W.E.A. van Bussel

Het wiesysteemverhaal is niet altijd even doorzichtig omdat de verschillende uitvinders en toepassers zich nogal eens lieten 'inspireren' door verwante ideeën van anderen. Zo stelde de Loosbroekse molenaar A. Goijaerts, in *De Molenaar* van 29 juli 1936 dat het toen juist uitgekomen wiesysteem Van Riet beter wiesysteem 'Riebildek' kon heten omdat het volgens hem een combinatie van de ideeën van Van Riet zelf en die van Bilau en Dekker was. In feite gaat dezelfde gedachtegang voor de stroomlijnneus op. Het eerste idee voor de stroomlijnneus (als gestroomlijnde voorzoom) is zonder twijfel van Dekker afkomstig. De halve verdekking is namelijk veel ouder dan veelal wordt aangenomen. Zo kreeg de molen van de Boschpolder onder Leiderdorp het al in 1928 en volgens mij had de Waardenburgse watermolen, de eerste verdekkende molen (1927) ook een halve verdekking, zeg maar een stroomlijnneus. Ik moet mij wel heel erg vergissen als niet de watermolen van Onnen de eerste molen met 'volle verdekking' is geweest, ook in 1928. In sommige opzichten deed Dekker met zijn volle verdekking (onder invloed

De korenmolen van Vragender met het in 1939 aangebrachte Ten Have systeem. De stroomlijnneuzen wijken duidelijk af van die van Van Bussel.

van Von Baumhauers ideeën?) voor de molenaarspraktijk een stap terug. Het staat evenwel als een paal boven water dat de stroomlijnneus van Van Bussel in vergelijking tot de halve verdekking een perfectieering was.

Verder was De Bataaf weliswaar de eerste grote molen met het Ten Have-systeem, maar Ten Have had bij zijn werkplaats al geëxperimenteerd op een kleine molen, die dus ouder was. Het is mij niet bekend of deze proefmolen stroomlijnneuzen had dan wel verdekkend was, noch, uit welk jaar deze proefmolen dateerde.

Dat het Ten Have-systeem in Warnsveld en Terwolde gecombineerd werd met het Dekker-systeem is te begrijpen omdat beide molens al verdekkend waren al eer het Ten Havesysteem werd aangebracht. Dat er met stroomlijnneuzen door zowel molenaars als molenmakers op het leven geknutseld is zal ik niet ontkennen.

In hoeverre Ten Have op de hoogte was van de ideeën van Van Bussel voor de stroomlijnneuzen is mij niet bekend. Het is heel goed mogelijk dat men onafhankelijk van elkaar tot eigen ideeën over stroomlijnneuzen is gekomen. Dat zou niet voor het eerst in de geschiedenis zijn. In een blad als *De Molenaar* kreeg noch het Van Bussel-systeem, noch het Ten Have-systeem direct aandacht, zodat vanuit die - voor de

hand liggende - invalshoek geen bekendheid ontstaan kan zijn. De stroomlijnneuzen zoals die door Ten Have werden aangebracht waren anders dan van Van Bussel (minder hol, scherpere neus, vaak breder). Ook de door Bremer aangebrachte stroomlijnneuzen weken van het Van Bussel-systeem af; in de provinciale moleninventarisaties worden ze dan ook nooit als verbusseeling aangemerkt; mijns inziens terecht, op grond van de afwijkingen, ook al zouden zelfs Ten Have en Bremer de ideeën van Van Bussel geleend hebben. Als de schilder Han van Megeren Vermeer imiteert dan maakt dat zijn schilderijen niet tot echte Vermeers. Als Frans Gunnewick inderdaad een roe laat ophekken en stroomlijnen volgens de echte maatstaven van Van Bussel, dan is dat inderdaad Ten Have plus Van Bussel; maar dat neemt niet weg dat het Ten Have-systeem in de door Ten Have bedoelde opzet ook stroomlijnneuzen inhoudt, te meer daar eigenlijk alleen de molen in Voorstonden, om begrijpelijke redenen, zijn oud tuig behield. Dit alles onverlet de grote verdienste van het Van Busselsysteem. Ik zal de laatste zijn die zou willen ontkennen dat de verbusseling de meest geperfectioneerde en doordachte vorm van stroomlijnneus is; ere wie ere toekomt. **jsb.**

Bladeren

Het belangrijkste uit de inhoud van de molentijdschriften, naast de gebruikelijke rubrieken:

Møllen 1999-3532

Excursie naar Mecklenburg-Vorpommern. De constructie van de molen. Deense Molendag. De molen van Bullerup en zijn molenaars. De watermolen van Bovballe.

Møllen 1999-3533

Excursie naar Mecklenburg-Vorpommern. 115de jaarvergadering van de Deense Molenaarsvereniging. De molenaars van Hulemose. Molenstenen, builen en walsenstoelen.

Møllen 1999-3534

Dansk Mølleddag 1999. Vier meelsoorten. De molenaars van Hulemose.

Møllen, orgaan van de Dansk Møllerforening, p/a Erantshvej 20, DK-5000 Odense C

De Meule 1998-22

Vijftigjarig molenaarsjubileum van molenaar Potters in Wouw in 1964. Certificaten van verliensie van De Hollandse Molen voor Frans Moerland en Irma Jacobs-Bosse. Verwaarloosde toestand van de Roosendaalse Twee Gebroeders in 1964. Bomenmisère rond de standerdmolen van Roosendaal. Molen De Toekomst in Hoeven. Zorgen rond de biotoop van De Lelie in Leur.

De Meule 1998-23

Geluidswal Bavel. Bestel uit 1727 voor de bouw van een molen in de Grote polder onder Klundert. Nieuw Brabants molenboek?

De Meule is het orgaan van de Vereniging De Westbrabantse Molens, p/a Doornbos 47, 5121 RT Rijen.

Molenmagazine 1999

Mogelijke bedreiging van het landschap rond de molenviergang van de Tweemanspolder door recreatieve voorzieningen.

Verslag jaarvergadering.

Bij het overlijden van Piet van Elswijk.

Werkzaamheden aan de viergang.

Nieuw rietdek op molen 3 van de Tweemanspolder.

Bas Hertog: herinneringen aan Jan Ontvanger.

Herinneringen van Maarten Hunink aan molenaars van de Tweemanspolder.

Molenmagazine is het orgaan van de Vereniging Molenvrienden Rottemerengebied, p/a Postbus 105 2760 AB Zevenhuizen @X:

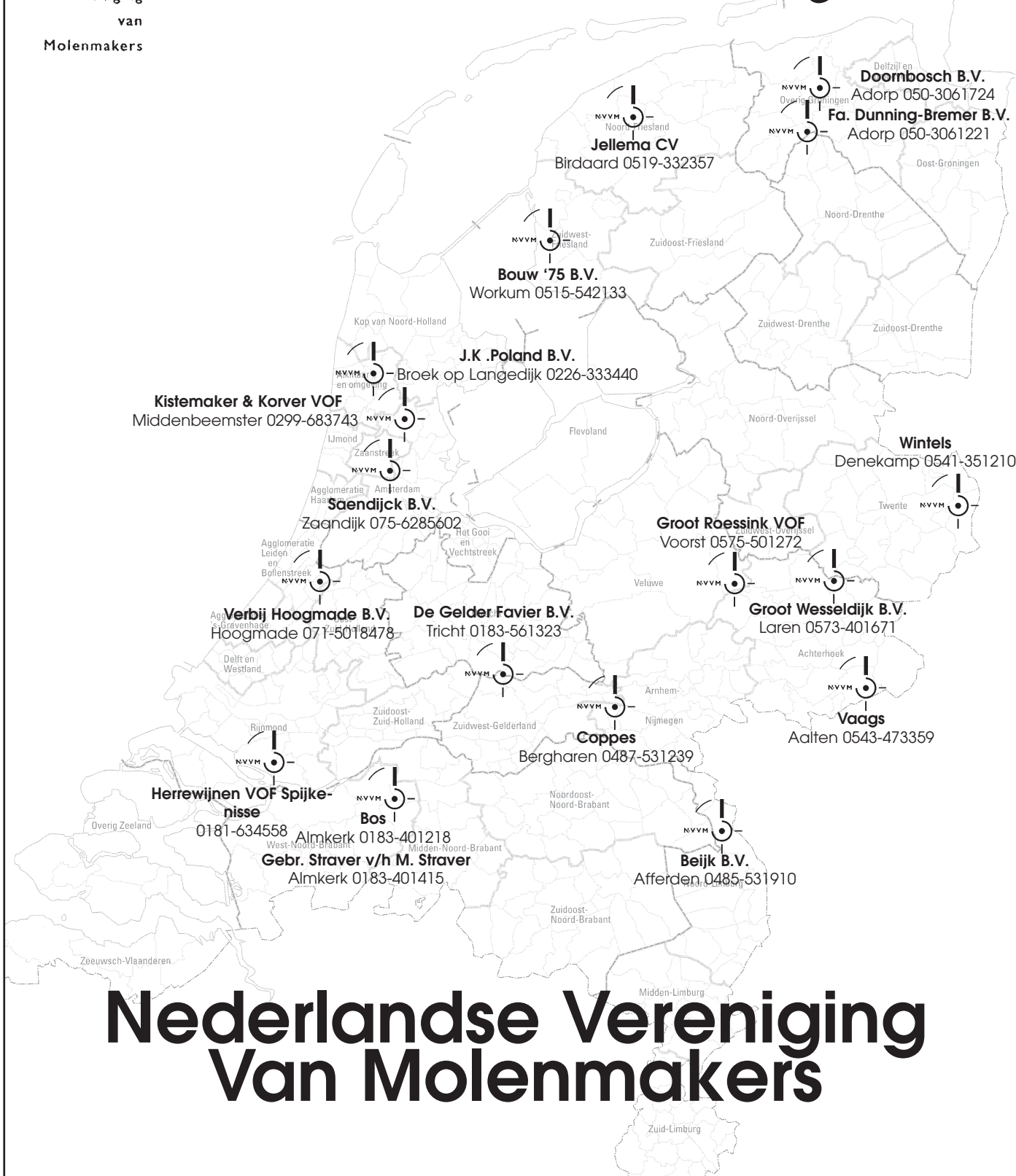
Het *Molenmagazine* 1997 is te bestellen door het overmaken van f 12,50 op Rabobankrekeningno. 3750.74.449 t.n.v. genoemde vereniging en vermelding van het gewenste. Voor een rijksdaalder meer steunt u het werk van deze vereniging als lid en ontvangt u de 38 pagina's tellende brochure gratis.

Molens restaureren en onderhouden vraagt om vakmanschap en jarenlange ervaring. Die vindt u bij de leden van de Nederlandse Vereniging van Molenmakers.

De bedrijven die het logo van de NVVM voeren staan borg voor.....

kwaliteit en deskundigheid.

Nederlandse Vereniging Van Molenmakers

Bladeren vervolg

De Utskoat 1999-94

De restauratie, inbedrijfstelling en de geschiedenis van molen De Hond in Paesens.
Pilot-project Sprinklers in molens.
De korenmolens van Haskerland in het verleden.

De Utskoat 1999-95

Ervaringen samenwerking Gild Fryske Mounders en Gilde van Vrijwillige Molenaars.
Notulen voorjaarsvergadering.
Viering 150-jarig bestaan Tjepkema's Molen in Heerenveen.
Van de leermeesters: molenlessen in de praktijk.
Molens: cultuurhistorische blikvangers als levend symbool.
Vervallen molen bij Dekemastate.
Martin Sijbesma, gedreven kunstenaar met molenambities.
Zaagmolen De Grauwe Beer Zaandam.
Examenopzet en examenervaringen.

De Utskoat orgaan van de Stichting De Fryske Mole en de vereniging Gild Fryske Mounders p/a Van Leeuwenhoekstraat 3, 8921 TZ Leeuwarden, tel. 058-2661726.

Nieuwsbrief Vrienden van de Passiebloem

Verslag Nationale Molendag 1999-7.
Werkzaamheden aan De Passiebloem.
Overijsselse Molendag.
Openingstijden molen (eerste en derde zaterdag van de maand, 10.00-16.00 uur).
Interview met vrijwillig molenaar Ada van Meurs.

Nieuwsbrief Vrienden van de Gorcumse Molens No. 6

Terugblik bij het vijfjarig bestaan.
De molens in 1998.
Meerjarenplanning onderhoud.
Molenbiotoopcommissie aan de slag bij de West- en de Oostmolen.

Nieuwsbrief Vrienden van de Gorcumse Molens is het orgaan van de gelijknamige stichting, Postbus 539, 4200 AM Gorinchem.

Schiedams Molennieuws 1998-27

Herstel en opening van De Walvisch.
Nico Boekstijn: nieuwe exploitant van molen De Vrijheid en de winkel in De Walvisch.
Tentoonstelling 25 jaar molenbedrijf in De Vrijheid in museummolen De Palmboom.
Wel en wee van de Schiedamse molens (brand en storm).
Financieel jaarverslag 1998

Schiedams Molennieuws is het orgaan van de Stichting De Schiedamse Molen, Lange Haven 74, 3111 CH Schiedam, tel. 010-4261291.

Voor molenrestauraties:

EIKEN- en BILINGA STAMMEN IN VOORRAAD:

* In te zagen volgens
bestek en tekening

Verder: IEPEN- BOLLETRIE-
STEENBEUK- DOUGLAS-
LARIX- AZOBÉ

Houtcompagnie
"Almemum" BV,
Kanaalweg 108
8861 KJ Harlingen.

* Telefoon: 0517-413377
* Fax: 0517-414873

De

iedere maand
per post thuis

1. Door het nemen van een abonnement.

Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.

De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig.

Abonnementprijs: Nederland f 97,50 per jaar (incl. 6% BTW) .

Leden van de Vereniging 'De Hollandsche Molen',
het Gilde van Vrijwillige Molenaars en het Ambachtelijk

Korenmolenaarsgilde betalen f 95,-.

België: 1850 Bfr per jaar (incl. 6% BTW)

Duitsland: DM 130

Overige landen op aanvraag.

De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.

2. Door u aan te melden als donateur.

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van f 125,-.

3. Door een cadeau-abonnement.

U kunt ook een abonnement cadeau doen. U geeft dan via onderstaande bon aan wie u de 'MOLENWERELD' wilt toesturen en met ingang van wanneer. Na ontvangst van het abonnementsbedrag sturen wij u een cadeaubon voor de ontvanger.

Een cadeau-abonnement kan voor een heel of voor een half jaar aangegaan worden. De prijs voor een heel jaar is f 100,-, voor een half jaar f 50,-. Na afloop van de periode wordt het cadeau-abonnement automatisch door ons beëindigd.

BON MOLEN
Wereld

JA¹, ik meld mij aan als abonnee op de 'Molenwereld' m.i.v. 1 januari 2000, maar ontvang de in 1999 nog te verschijnen nummers gratis.

JA¹, ik meld mij aan als donateur van de Stichting Molenwereld tegen een donatie van f ..... Ik maak mijn donatie over op Postbank rek. 4506935 of Rabobank rekeningnr.

no. 3750.30.867 t.n.v. de Stichting Molenwereld.

Als molenliefhebber/beroepsmolenaar/molenmaker/vrijwillig molenaar² ben ik speciaal geïnteresseerd in:.....

JA¹, ik wil graag een cadeau-abonnement aanvragen voor:

Naam:.....

Adres:.....

Postcode:.....Plaats:.....

Datum van ingang:.....

Handtekening:

Afzender (s.v.p. in drukletters)

Naam:.....

Adres:.....

Postcode:.....Plaats:.....

Deze coupon kan, desgewenst, portvrij ingestuurd worden aan:

Stichting MOLENWERELD Antwoordnummer 12104 NL-2740 WD MOERKAPELLE

¹s.v.p. aankruisen hetgeen door u gewenst wordt. / ²Doorhalen wat niet van toepassing is.

Indien u de bon niet uit de Molenwereld wil knippen, maak dan een kopie en stuur deze in een envelop aan ons op.

